

Wonen, Wijken en Integratie
Ministerie van Volkshuisvesting,
Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer

Introductiedossier bewindslieden

Portefeuilles
Wonen, Wijken, Integratie
en Rijksgebouwendienst

Introductiedossier bewindslieden

*Portefeuilles
Wonen, Wijken, Integratie
en Rijksgebouwendienst*

Inhoud

1.	Inleiding	05
2.	Wonen, Wijken, Integratie (WWI)	06
2.1	Inleiding	07
2.2	Woningmarkt	07
2.3	Huurtoeslag	08
2.4	Corporaties	10
2.5	Aandachtsgroepen en doelgroepen	14
2.6	Huurcommissie	15
2.7	Nieuw Bouwbesluit	16
2.8	Aanbevelingen Commissie Fundamentele Verkenning Bouw (commissie Dekker)	17
2.9	Agenda stad en ommeland	17
2.10	Nieuwbouw (woningproductie, stimuleringsbudget, BLS etc.)	18
2.11	Verstedelijkingsafspraken en onorthodoxe maatregelen	19
2.12	Wijkenaanpak	20
2.13	Energiebeleid Gebouwde Omgeving	24
2.14	Integratievisie	25
2.15	Inburgering en participatiebudget	26
2.16	Wet inburgering in het buitenland	28
2.17	Huwelijksmigratie	29
2.18	Remigratiewet	30
2.19	Aanpak risicogroepen	31
2.20	(Lokale) aanpak antidiscriminatie, antiracisme, antisemitisme	32
3.	VROM-brede dossiers	35
3.1	Regionale uitvoeringsdiensten	36
3.2	WABO	36
3.3	Caribisch Nederland	37
4.	Rijksgebouwendienst (Rgd)	38
4.1	Algemeen	39
4.2	Rijksbouwmeester	39
4.3	Veiligheid	39
4.4	Rgd en duurzaamheid	40
4.5	Aanbesteden	40
4.6	Enkele grote projecten	40
5.	Rijksuitgaven	42
5.1	WWI	43
5.2	Budgettaire besluitvormingsmomenten	43
	Afkortingen	46

1. Inleiding

Voor u ligt het introductiedossier voor de portefeuille Wonen, Wijken, Integratie en Rijksgebouwdienst. Dit dossier is bedoeld om u de komende periode inzicht te geven in de onderwerpen van deze portefeuille: welke beleidsterreinen hebben we onder onze hoede, wat is daarbij de stand van zaken.

Het dossier is zo goed als mogelijk aan de actualiteit aangepast. Het zal echter voorkomen dat er aspecten genoemd worden die op basis van het nieuwe regeerakkoord alsnog aanpassing behoeven, of waarvoor op basis van het regeerakkoord nadere politieke besluitvorming nodig is. Dat kan gaan over de herverdeling van beleidsvelden over verschillende (nieuwe) ministeries, of over de inhoudelijke koers van het beleid. Bij nadere besluitvorming zullen eventuele wijzigingen in de beleidsdossiers verwerkt worden.

Doelen en missie

De portefeuille WWI maakt beleid dat de samenleving in nagenoeg al haar facetten raakt. Daarnaast is de Rgd als agentschap van VROM verantwoordelijk voor de huisvesting van alle rijksoverheidsinstellingen. Ten slotte vallen onder het ministerie een aantal verzelfstandigingen (zoals de Huurcommissie en Kadaster) en de secretariaten van een aantal Adviescolleges.

Het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) ontstond in 1982. Toen werd het beleidsterrein milieubeheer toegevoegd aan volkshuisvesting en ruimtelijke ordening. Het beheer van de rijksgebouwen is van oudsher een taak van het ministerie, het kadaster is van 1973 tot 1994 onderdeel van het ministerie geweest. De huidige organisatie van het ministerie van VROM is vastgelegd in het Organisatiebesluit VROM 2008.

De missie van VROM luidt als volgt:
VROM maakt het mogelijk dat we in Nederland schone lucht kunnen inademen, dat we kunnen wonen in betaalbare, veilige, gezonde en energiezuinige woningen, dat we kunnen leven in een prettige buurt waar iedereen meedoet en meetelt. Dat Nederland echt een duurzame samenleving kan zijn. Of het nu om de inrichting van het land gaat, de manier waarop we met onze grondstoffen omgaan, de aanpak van sociale problemen of hoe we zorgen dat onze economie innovatief en duurzaam wordt.

We doen dat door het bedenken van slimme oplossingen voor grote problemen, door het maken van hanteerbare regels, door onze partners een duwtje in de rug te geven met subsidies, handreikingen of ze simpelweg te laten delen in onze kennis. Want we doen het niet alleen. Wij kunnen onderwerpen op de agenda zetten, beleid formuleren, wet-

ten schrijven of subsidies verlenen, maar het zijn onze mede-overheden, maatschappelijke organisaties, het bedrijfsleven en de burgers die echt het verschil kunnen maken. Wij hebben hen nodig, zoals zij ons nodig hebben.

Uitgangspunt voor de organisatie is dan ook dat deze extern is georiënteerd en flexibel is ingericht om optimaal in te kunnen spelen op veranderende politiek-maatschappelijke vraagstukken. Wij werken aan de kabinetsdoelen en -ambities in een steeds complexere omgeving, van internationaal (Europees en mondiaal) tot lokaal schaalniveau. De noodzaak meer te doen met minder geld, met meer samenwerkingsverbanden en informatiestromen, vergt meer moderne voorzieningen en een andere werkwijze en cultuur. Dit vormt ook de basis van de strategie met betrekking tot personeel, organisatie en informatie binnen het ministerie.

Wij brengen onze missie en doelen op verschillende manieren in praktijk. Door bijvoorbeeld onze mensen ruimte te bieden voor eigen initiatief, hulp te bieden bij het naar buiten gericht zijn. Daarom zijn wij continu in contact met de buitenwereld. Niet alleen met de 'usual suspects', maar juist ook met het algemene publiek. Niet alleen als zender, maar vooral ook als luisteraar, als ontvanger van signalen. Door het sturen op onze kernwaarden en principes zoals resultaatgerichtheid, verantwoordelijkheid, zelfbewustzijn en transparantie. Door te blijven leren; van elkaar en van anderen.

Welkom!

2. Wonen, Wijken en Integratie (WWI)

2.1 Inleiding

De portefeuille Wonen, Wijken en Integratie heeft als missie: *WWI werkt aan een goed dak boven ieders hoofd, in een prettige buurt, waar iedereen meetelt en meedoet*

- Een goed dak: de vraag naar huizen verandert. Op sommige plaatsen zijn er te weinig of juist te veel woningen. Niet alle huizen voldoen meer aan de eisen van deze tijd. WWI werkt daarom aan voldoende woningen, die betaalbaar, veilig, gezond en energiezuinig zijn.
- Een prettige buurt: De sociale, culturele en economische verschillen tussen en binnen steden wordt groter. De kwaliteit van de woonomgeving staat onder druk. WWI werkt daarom aan krachtige steden en wijken. Waar mensen veilig en met plezier kunnen wonen, werken, leren en recreëren. Waar mensen zich inzetten voor de buurt en voor elkaar.
- Iedereen telt en doet mee: Met veel mensen gaat het goed in Nederland, maar nog niet met iedereen. Bepaalde groepen hebben een taal-achterstand of hebben niet of nauwelijks aansluiting bij de samenleving. Dat kan leiden tot schooluitval, werkloosheid, wrijving, overlast of criminaliteit. Iedereen heeft recht heeft op een volwaardige plaats in onze samenleving. Iedereen is nodig om de samenleving draaiende te houden. WWI werkt daarom aan het tegengaan van achterstanden en aan de verbinding tussen mensen. Met gelijke rechten en plichten voor iedereen.

De rol van WWI: WWI kan en wil dit niet alleen. WWI maakt beleid, stelt voorwaarden en schept kaders om iedereen – burgers en partners - te prikkelen en te helpen om oplossingen te vinden. Keuzevrijheid en het nemen van de eigen verantwoordelijkheid zijn hierbij het uitgangspunt.

WWI bestaat uit de volgende directies:

- Directie Aandachtsgroepen, Betaalbaarheid en Corporaties (ABC)
ABC is verantwoordelijk voor het scheppen van goede randvoorwaarden voor goed en betaalbaar wonen in Nederland in de brede zin van het woord, en in het bijzonder voor lagere inkomensgroepen en bijzondere aandachtsgroepen. ABC heeft zijn blik op de maatschappij gericht en werkt vanuit een visie voor zowel de lange als korte termijn. Het draagt bij aan het creëren van de juiste condities voor een goed functionerende woningmarkt, met voldoende keuzevrijheid voor de woonconsument, en de betaalbaarheid van het wonen. Daarnaast is er aandacht voor bijzondere groepen woonconsumenten en een optimale verhouding tussen het Rijk en de verhuurders, de woningcorporaties en de belangenorganisaties van huurders en (overige) verhuurders.
- Directie Inburgering en Integratie
I&I is een beleidsdirectie die verantwoordelijk is voor het inburgerings- en integratiebeleid. De Directie

Inburgering en Integratie staat voor een samenleving waarin etnische minderheden op basis van wederkerigheid volwaardig meedoen. Het uitgangspunt hierbij is de eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van de burger.

- Directie Kennis en Verkenningen
De directie K&V is er voor verantwoordelijk dat kennisontwikkeling en in netwerkverband uitgevoerde verkenningen een waardevolle bijdrage leveren aan beleidsvorming over de hele breedte van het WWI-beleidssterrein. K&V zorgt via kennis, verkenningen en de platformfunctie voor:
(1) onderbouwing en verantwoording van beleid
(2) agendering en vernieuwing
(3) coördinatie en programmering
(4) de inzet van kennis als interventie-instrument.
- Directie Stad en Bouw
De directie S&B ontwikkelt beleid gericht op het realiseren van voldoende woningen en een duurzame kwaliteit (in brede zin) van gebouwen, steden, wijken en van de leefomgeving in het algemeen. De directie wil medeoverheden, marktpartijen, burgers en anderen in staat stellen en stimuleren integraal vorm te geven aan deze duurzame kwaliteit. Dit doet de directie door met deze partijen gericht in gesprek te gaan, door signalen van deze partijen mee te nemen in de beleidsontwikkeling, door hen instrumenten in handen te geven en door hen aan te spreken op hun verantwoordelijkheden en zonodig op achterblijvende prestaties.
- Programmadirectie Wijken
De programmadirectie Wijken is de hoeder van het (vorige) kabinetsbrede project “van probleemwijk naar prachtwijk”. Doelstelling is om samen met lokale partners in de aandachtswijken deze wijken binnen acht tot tien jaar te veranderen in wijken waar mensen kansen hebben en waar het prettig is om te wonen.
De programmadirectie Wijken staat onder aansturing van een Stuurgroep, waarin de DG's van de meest relevante departementen zitting hebben.

2.2 Woningmarkt

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

De overheid heeft grote invloed op de woningmarkt, onder meer via het huurbeleid, de huurtoeslag, de woningcorporaties, de fiscale behandeling en de ruimtelijke ordening.

Wie zijn de belangrijkste actoren

Vanuit de overheid gaat het om het Rijk, de provincies en de gemeenten. Woningcorporaties zijn als niet-commerciële verhuurders de belangrijkste actoren uit het maatschappelijk middenveld. Verder zijn er diverse belangen- en koepelorganisaties zoals de Woonbond (voor huurders), de Vereniging Eigen Huis (voor huiseigenaren), Aedes

(voor woningcorporaties). Aan de marktzijde gaat het om een breed spectrum van partijen, zoals commerciële verhuurders, geldverstrekkers, projectontwikkelaars, bouwbedrijven etc.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De minister voor WWI heeft wettelijke taken en bevoegdheden ten aanzien van de huur- en de koopsector.

Ter bescherming van de huurder geldt een wettelijk kader met regels voor

- de maximale huurprijs: het woningwaarderingssstelsel
- de maximale jaarlijkse huurverhoging
- een laagdrempelige geschillenbeslechting via de huurcommissie
- het overleg tussen de verhuurder en zijn huurdersorganisaties over de toepassing van het huurbeleid

Naast dit wettelijk kader zijn de corporaties en de Huurtoeslag van belang om huurwoningen betaalbaar te houden.

Ter ondersteuning van met name starters in de koopsector is de minister voor WWI verantwoordelijk voor

- de koopsubsidie (Wet bevordering eigenwoningbezit) en de rijksbijdrage aan de startersleningen die gemeenten verstrekken.
- Het goedkeuren van de regels voor het verstrekken van Nationale Hypotheek Garantie (NHG).

Huurbeleid

Ten aanzien van de maximale huurprijsstijging is de afgelopen jaren een inflatievolgend huurbeleid gevoerd.

Scheefwonen

Er zijn geen concrete beleidsvoorstellen om goedkope scheefheid aan te pakken. Daarbij speelt ook een rol dat goedkope scheefheid lang niet door iedereen als probleem wordt ervaren. Dit is in april 2009 aan de Tweede Kamer gemeld.

Verschillende sociale verhuurders experimenteren op dit moment met huurcontracten waarbij de huurprijs versneld wordt aangepast bij inkomensontwikkelingen ('Huur op maat').

Starters/NHG

Sinds 2007 is er geld voor de ondersteuning van starters beschikbaar gesteld middels de koopsubsidie en de rijksbijdrage aan startersleningen die gemeenten verstrekken. Voor beide regelingen is in het voorjaar van 2010 het geld uitgeput. Dit is gemeld aan de Tweede Kamer.

Ter bevordering van de doorstroming op de woningmarkt en het ondersteunen van de nieuwbouw is medio 2009 de kostengrens NHG tijdelijk verhoogd naar € 350.000, als onderdeel van een breder pakket aan maatregelen ter bestrijding van de effecten van de economische crisis.

Fiscale behandeling (verantwoordelijkheid van de minister van Financiën)

Er zijn geen concrete beleidsvoorstellen ten aanzien van de fiscale behandeling van de eigen woning. Wel wordt in 2011 een eerder besluit uitgevoerd om het eigenwoningforfait te verhogen voor woningen met een WOZ-waarde van 1 miljoen euro en hoger.

De verhoging van de NHG-grens tot 350.000.-euro blijft een jaar langer van kracht. Aanvankelijk zou deze tijdelijke maatregel om de woningnieuwbouwmarkt te stimuleren per 1 januari 2011 eindigen. Thans duurt de verhoging dus tot 1 januari 2012.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Op korte termijn

- Het initiatiefrecht voor huurders: een huurder kan een verhuurder onder voorwaarden dwingen tot woningverbetering. Het wetsvoorstel hiervoor is door de Tweede Kamer controversieel verklaard. Dit vergt een standpunt van het nieuwe kabinet over het vervolg van de behandeling.
- In september een beslissing over de huurverhogingsparameters voor 2011, die begin 2011 in een circulaire moeten worden gepubliceerd. Over de toepassing hiervan voeren de verhuurders eind 2010 overleg met hun huurdersorganisaties. Vervolgens moeten de verhuurders tenminste 2 maanden vóór 1 juli, dus uiterlijk 30 april 2011, de huurders op de hoogte stellen van de voorgestelde huurverhoging.
- aanpassing van het woningwaarderingssstelsel. Hiervoor is een wetsvoorstel in behandeling bij de Tweede Kamer; de plenaire behandeling is voorzien ná het zomerreces. Het wetsvoorstel maakt het mogelijk de energieprestatie (energielabel) mee te wegen bij de maximale huurprijs en bevat overgangsmaatregelen.

Op lange termijn

- Indien een aanpak wenselijk wordt geacht, is het ontwikkelen en introduceren van contractvormen zoals bij 'Huur op maat' een mogelijkheid om scheef wonen tegen te gaan.
- In overleg met andere partijen (onder meer gemeenten en corporaties) kijken naar vormen van startersondersteuning die geen rijksmiddelen vergen.

2.3 Huurtoeslag

Wat is het maatschappelijk probleem

Huurtoeslag (voorheen: huursubsidie) is al ruim 30 jaar een kerninstrument voor het waarborgen van de betaalbaarheid van het huren voor de lagere inkomens. Bijna 1,1 miljoen huishoudens in Nederland ontvangen huurtoeslag. Het budget bedraagt ongeveer €2 miljard (ongeveer 2/3 van de begroting van WWI).

Sinds 1 januari 2006 wordt de huurtoeslag uitgevoerd door de Belastingdienst/Toeslagen (B/T). De rol van WWI is die van beleidsbepaler (de minister voor WWI is verantwoordelijk voor de Wet op de huurtoeslag) en budgetbeheerder.

Voor de komende jaren staan twee bezuinigingen op de huurtoeslag op stapel: (a) een relatief geringe bezuiniging van €10,2 mln. in 2011 en, afhankelijk van besluitvorming in de begrotingsraden in augustus 2010, €18,9 mln. in 2012 en volgende jaren en daarbovenop (b) een omvangrijker bezuiniging van € 52,8 mln. in 2012, oplopend tot €175,8 mln. in 2015 (zie tabel). In totaal betreft de bezuiniging in 2015 8½% van het huurtoeslagbudget. Deze bezuinigingen zullen op politieke en maatschappelijke weerstand kunnen rekenen.

Geplande bezuinigingen huurtoeslag

	2010	2011	2012	2013	2014	2015
a. Bezuiniging begroting 2010	0	10,2	18,9	18,9	18,9	18,9
b. Bezuiniging begroting 2011	0	0	52,8	100,8	138,8	175,8
c. Totale bezuiniging	0	10,2	71,7	119,7	157,7	194,7
<i>stijging van jaar op jaar</i>	0	10,2	61,5	48	38	37

Eerstgenoemde bezuiniging is al bekendgemaakt in de begroting 2010; de tweede is aangekondigd in de begroting 2011. De ervaring leert dat bezuinigingen op de huurtoeslag veel weerstand bij organisaties voor huurders en verhuurders en in de TK ondervinden. Dit komt mede omdat huurtoeslag bij uitstek is bedoeld voor de laagste inkomenscategorieën (max. inkomensgrens is € 27.575). Ruim 70% van de huurtoeslagontvangers heeft een inkomen op bijstandniveau of lager.

Laatstgenoemde bezuiniging is grotendeels het gevolg van overschrijdingen door de wijze van uitvoering door de B/T.

Wie zijn de belangrijkste actoren

WWI is beleidsverantwoordelijk voor de (begroting van de) huurtoeslag. In de Algemene wet inkomensafhankelijke regelingen (Awir) is de verantwoordelijkheid voor de uitvoering opgedragen aan de B/T. Hiermee is de minister van Financiën bestuurlijk en politiek verantwoordelijk voor de uitvoering. Dus kan de minister van Financiën door de Tweede Kamer worden aangesproken over de gevolgen van de uitvoeringsproblemen. Maar, waar deze leiden tot begrotingsoverschrijding is de minister voor WWI verantwoordelijk voor de oplossing van die budgettaire problematiek.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De onder (a) genoemde bezuiniging is al in de begroting 2010 opgenomen. Deze bezuiniging zou aanvankelijk een eerste tranche in 2010 kennen. Die eerste tranche is echter

door het vorige kabinet op verzoek van de Tweede Kamer teruggedraaid. De Tweede Kamer heeft bij de begrotingsbehandeling 2010 gevraagd ook de beoogde bezuinigingen voor 2011 en latere jaren terug te draaien bij voorjaarsnota 2010. Daarvoor blijkt inmiddels het budget te ontbreken. De Algemene Maatregel van Bestuur waarin deze bezuiniging wordt ingevuld door de al bestaande opslag op de eigen bijdrage in de huurtoeslag te verhogen, hangt momenteel voor in Eerste en Tweede Kamer (de TK heeft hierover inmiddels vragen gesteld). Nota bene: de opslag op de eigen bijdrage is een uitvloeisel van een bezuinigingsmaatregel van € 210 mln. uit 2004 (kabinet Balkenende II). Nagenoeg elk jaar vragen diverse partijen in de TK deze opslag (op dit moment € 17,05 per maand) terug te draaien.

De onder b genoemde, grotere bezuiniging is voor het eerst bekendgemaakt in de begroting 2011. De bedoeling is deze voor een deel generiek in te vullen door opnieuw de opslag op de normhuur te verhogen. Daarnaast wordt beoogd een deel van de bezuiniging meer specifiek ten laste te laten komen van huurders die in een relatief duurdere huurwoning wonen. Een wetsvoorstel om dit mogelijk te maken is in voorbereiding en zal volgens planning rond de jaarwisseling bij de TK worden ingediend.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Eind september 2010 heeft een AO over de 'kleine' bezuiniging (a) plaatsgehad.

De grote bezuiniging (b) zal – in elk geval op hoofdlijnen – met de TK worden besproken bij de begrotingsbehandeling WWI (okt./nov.), of mogelijk al bij de Algemene Politieke Beschouwingen of Algemene Financiële Beschouwingen in september. De concrete invulling van de grote bezuiniging zal bij de behandeling van de desbetreffende regelgeving aan de orde komen, waarschijnlijk begin 2011.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

De komende tijd moeten we bezien welke mogelijkheden er zijn om de uitvoeringsproblematiek bij de B/T te verminderen en de invorderingen te versnellen.

Omdat de B/T de al sinds 2006 bestaande problemen (die inmiddels wel minder omvangrijk zijn) voor een belangrijk deel wijt aan de ingewikkeldheid van de toeslagregelingen, vooral ook van de huurtoeslag, heeft WWI in het recente verleden al een aantal vereenvoudigingen in de huurtoeslag doorgevoerd.

Meer en ingrijpender vereenvoudigingmaatregelen zijn in kaart gebracht in een Interdepartementaal Beleidsonderzoek vereenvoudiging toeslagen, dat in oktober 2009 aan de TK is aangeboden, maar vanwege de val van het kabinet nog niet is behandeld.

2.4 Corporaties

Governance bij woningcorporaties (herziening Woningwet)

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Een goede bestuurlijke inrichting (good governance) bij corporaties is nodig om de inzet van het maatschappelijke vermogen voor de kerntaken te waarborgen en corporaties op de juiste koers te houden.

De sector heeft diverse eisen voor governance vastgelegd in de Governancecode. Deze code is echter vrijblijvend. Het heeft ook een aantal grote incidenten in de afgelopen periode niet kunnen voorkomen.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Omdat zelfregulering via de Governancecode tekort schoot, achtte het vorige kabinet aanvullende wettelijke maatregelen nodig. Het wetsvoorstel tot herziening van de Woningwet, waarover de Raad van State in juli 2010 heeft geadviseerd biedt hiertoe de basis. Dit advies wordt verwerkt in het wetsvoorstel.

De herziening van de Woningwet is een majeure wetswijziging. Doel is een solide regeling te treffen voor tal van structurele wijzigingen van de afgelopen 20 jaar in en rond de sector, zoals de veranderde organisatie en werking van corporaties als gevolg van de verzelfstandiging, de veranderde verhouding tussen overheden en corporaties, schaalvergroting en de uitbreiding van activiteiten van corporaties, o.m. naar commerciële huur- en koopwoningen. Het laatste heeft ook geleid tot discussies met de Europese Commissie over de regels voor staatssteun, mededinging en aanbesteding. De herziene Woningwet zal ook de basis vormen voor de op te richten 'Nederlandse Autoriteit toegelaten instellingen volkshuisvesting'. Deze autoriteit (omvorming van het Centraal Fonds voor de Volkshuisvesting) zal zijn belast met taken rond het toezicht, de sanering en de steunverlening.

Op het punt van de governance bepaalt het wetsvoorstel dat bij AMvB nadere voorschriften kunnen worden gegeven. Het gaat dan o.m. om eisen m.b.t. de bestuurlijke inrichting, de samenstelling en kwaliteit van het intern toezicht en de verantwoording aan de belanghouders. Indien relevant zal aansluiting worden gezocht bij de regels voor de Maatschappelijke Onderneming.

Het wetsvoorstel biedt daarnaast de mogelijkheid dat de sector zelf een regeling voorstelt. Is deze van voldoende kwaliteit, dan kan de Minister voor WWI deze algemeen verbindend verklaren. In dat geval volgt geen regeling bij AMvB.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Van de sector wordt verwacht dat zij, vooruitlopend op de (kamerbehandeling van de) voorgenomen wetgeving, de verbetering van de governance oppakt. Aedes en de Vereniging Toezicht op Woningcorporaties (VTW) onderzoeken nu de mogelijkheden van aanscherping van de Governancecode, o.m. op het punt van integriteit/risico-management, diversiteit van raden van commissarissen en het toezicht op verbindingen en allianties. Implementatie volgt zo mogelijk nog in 2010.

Na invoering van de herziene Woningwet en de AMvB (die het Besluit beheer sociale-huursector zal vervangen), op zijn vroegst per 1/1/2012, krijgen corporaties een jaar de tijd om hun statuten en de bestuurlijke, organisatorische en administratieve inrichting aan te passen aan de nieuwe eisen.

Staatssteun aan woningcorporaties

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Woningcorporaties ontvangen staatssteun in de vorm van (onder andere) een overheidsgarantie op de borging van leningen. De staatssteun wordt gebruikt voor de bouw van huurwoningen met een huurprijs tot € 648,- en bouw/verhuur van maatschappelijk vastgoed (o.a. wijk- en dienstencentra). Staatssteun is alleen toegestaan na goedkeuring van de Europese Commissie (EC). Op 15 december 2009 heeft de EC goedkeuring verleend. Het besluit van de EC moet worden uitgewerkt in regelgeving.

Wie zijn de belangrijkste actoren

Tegen de uitwerking van het EC-besluit is breed verzet bij Aedes (vereniging van corporaties), Woonbond (organisatie van huurders) en VNG en een deel van de Tweede Kamer (zie onder). De IVBN (Vereniging van Institutionele beleggers) is juist voorstander van invoering van de regeling. Corporaties bezitten 80 % van de huurwoningen (3 mln. (35 % van de voorraad)) en hebben daarmee een aanzienlijke marktmacht. Dat is ook de reden dat de IVBN stelt dat er van eerlijke concurrentie (in het duurdere segment) geen sprake is.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Voorgeschiedenis/context

- Over staatssteun aan corporaties wordt sinds 2002 gesproken met de EC. In 2005 heeft de EC aangegeven dat maatregelen nodig zijn om de reeds lang bestaande staatssteun in overeenstemming te brengen met het verdrag. De besprekingen met de EC daarover zijn versneld door de klachten van o.a. de IVBN bij de EC en de inzet van middelen voor de wijkenaanpak. Deze middelen worden aangemerkt als nieuwe staatssteun. De EC

hechte eraan over zowel de bestaande als nieuwe steun in samenhang te besluiten.

- In december 2009 heeft de EC goedkeuring verleend. Het gaat daarbij om Invoering van een ministeriële regeling per 1 januari 2010 waarin onder meer is vastgelegd dat tenminste 90 % van de vrijkomende woningen bij corporaties wordt toegewezen aan huishoudens met een inkomen onder de € 33.000,-. Met de grens van € 33.000,- wordt 41 % van de Nederlandse huishoudens bereikt.
- Invoering van een wet per 1 januari 2011 (de Herziening van de Woningwet) waarmee een administratieve scheiding tussen het staatssteundeel en het overige deel van een corporatie mogelijk wordt.
- Naar aanleiding van de goedkeuring van de EC is de bijdrage voor de wijken in december 2009 uitbetaald aan de betreffende corporaties. Nederland is niet in beroep gegaan tegen het besluit van de EC.
- Half september 2010 hebben 100 corporaties bezwaar aangetekend tegen de regeling van het kabinet. Het bezwaar wordt binnen drie maanden door de rechter behandeld.

Stand van zaken

Overleg Tweede Kamer

De Minister voor WWI heeft in mei een (concept) ministeriële regeling aan de Tweede Kamer verzonden. In het daaropvolgende Algemeen overleg heeft de Tweede Kamer 2 punten naar voren gebracht

- De EC zou zich ten onrechte inlaten met het Nederlandse Volkshuisvestingsbeleid en het vaststellen van de doelgroepgrenzen op een inkomensniveau van € 33.000,-
- De negatieve effecten op de huisvestingsmogelijkheden van huishoudens met een inkomen boven de € 33.000,- Naar aanleiding van dit overleg heeft de Minister een second opinion gevraagd aan de landsadvocaat. Deze komt tot de conclusie dat
- Nederland gehouden is uitvoering te geven aan het besluit van de EC en uitstel kan leiden tot het instellen van een formele onderzoeksprocedure door de EC. De uitkomst daarvan kan leiden tot striktere voorwaarden
- En dat niet uitvoering van het besluit kan leiden tot de conclusie van de EC dat sprake is van misbruik van steun, hetgeen negatieve consequenties zou kunnen hebben voor de lopende discussies en procedures over de wijkenaanpak.
- In een brief aan de Tweede Kamer van 18 juni (TK 29453 nr. 163) heeft de minister voor WWI aangegeven dat verder uitstel of een andere invulling niet verstandig is.

Op 1 juli was er opnieuw een algemeen overleg. De minister heeft aangegeven bereid te zijn invoering van de regeling uit te stellen tot 1 januari 2011 en de Kamer daarnaast nogmaals te informeren over de juridische status van het EC besluit en de effecten voor de huishoudens met een hoger inkomen dan € 33.000,-. Daarnaast is toegezegd in de brief ook te

reageren op een juridisch advies van Aedes met de strekking dat nieuwe gesprekken met de EC altijd mogelijk zijn.

De Tweede Kamer heeft bij motie (TK 29453, nr. 165) opgeroepen niet tot invoering over te gaan, in onderhandeling te treden met de EC over uitstel van invoering en de gevolgen voor huishoudens met een inkomen boven de € 33.000,- in beeld te brengen. De motie kreeg steun van SP, GroenLinks, PvdA, D66, de PvdD en de PVV

Europese Commissie / Europees Parlement

In het Europees Parlement (EP) zijn vragen gesteld of de EC wel bevoegd is grenzen te stellen aan de omvang van de doelgroep. De Eurocommissaris is niet teruggekomen op haar besluit. Daarnaast loopt bij de EC nog een beroepszaak van 9 corporaties en de IVBN.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn?

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Ministeriële regeling

Zoals toegezegd in het algemeen overleg op 1 juli jl. heeft de minister half september een brief aan de Tweede Kamer gestuurd waarin onder meer wordt ingegaan op

- De juridische status van het besluit van de EC
- Een reactie op het juridische advies van Aedes
- Een reactie op de (vermeende) aantallen huishoudens die tussen wal en het schip zouden vallen
- Uitgangspunt daarbij blijft dat de ministeriële regeling op 1 januari 2011 in werking treedt. Voor invoering van de regeling op 1 januari is het noodzakelijk dat de regeling rond 1 oktober wordt gepubliceerd in de Staatscourant.
- Er wordt contact gelegd met de EC (in samenwerking met de Permanente Vertegenwoordiging) om te melden dat invoering niet voor 1 januari 2011 is voorzien en de eurocommissaris(sen) mogelijk door de TK worden uitgenodigd een toelichting te geven op het EC-besluit.

Heffingen bij woningcorporaties

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

De sector kent 2 vormen van heffing voor de (collegiale) financiering van de opgaven rond het wonen en de wijken

1. Heffing ten behoeve van project-/saneringsteun
Op grond van de Woningwet betalen corporaties sinds 1988 jaarlijks een heffing t.b.v. een fonds waaruit corporaties project- en/of saneringssteun kunnen krijgen. De uitvoering berust bij het Centraal Fonds Volkshuisvesting (CFV). Deze vorm van heffing ontmoet in de sector geen bezwaar (en blijft hierna buiten beschouwing).
2. Heffing ten behoeve van de wijkaanpak
Wél bezwaar bestaat tegen de per 2008 ingevoerde heffing voor de wijkaanpak, zowel uit juridisch oogpunt (zie later) als vanwege het feit dat – anders dan bij de project-

en saneringsteun – bij de toekenning van subsidie uit dit fonds niet wordt gekeken naar de financiële positie van de ontvangende corporaties in de 40 wijken. Hierdoor kan geld van relatief arme(re) corporaties buiten de 40 wijken, die soms zelf aanzienlijke opgaven hebben, naar relatief rijke corporaties in die wijken vloeien.

Wie zijn de belangrijkste actoren

CFV (i.v.m. uitvoering), corporaties en Aedes (vereniging van woningcorporaties). Een groot deel van de sector (de ontvangende corporaties uitgezonderd) is tegen de wijkenheffing, zowel vanwege genoemde juridische en feitelijke punten, maar ook principieel: zij wil “investeren i.p.v. doneren”.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Bij aanvang van de wijkaanpak in 2006 stelde het toenmalig kabinet als uitgangspunt dat corporaties (collectief, voor 10 jaar), aanvullend op wat zij reeds investeerden in de 40 wijken, jaarlijks 250 miljoen euro zouden investeren in de wijkactieplannen in de 40 wijken. Het betreft o.m. investeringen in maatschappelijk vastgoed, veiligheid, huismeesters e.d. WWI bepaalde welke activiteiten in dit kader zijn toegestaan, gegeven het Besluit beheer sociale-huursector. Voor deze extra inzet zou jaarlijks €75 miljoen ondersteuning beschikbaar komen.

Ondanks lang aandringen bleek de sector destijds niet in staat tot een sluitende regeling voor de gevraagde bijdrage aan de wijkaanpak. De door Aedes voorgestelde alternatieven gingen uit van het principe ‘investeren’ (i.p.v. doneren) en garandeerden niet het verlangde bedrag. Daarom werd in 2008 besloten tot een heffing via het CFV. Dit is een vorm van staatssteun. De EC stemde eind 2009 in met deze nieuwe staatssteun.

Circa de helft van de 430 corporaties tekenden in 2008 bij het CFV bezwaar aan tegen de heffing. Naast juridische argumenten (zoals strijd met eigendomsrecht en met het gelijkheidsbeginsel) stelden zij dat de grondslag voor de heffing ontbrak, omdat de EC dit nieuwe staatssteunelement nog niet goedkeurde. Door de goedkeuring van de EC in december 2009 kon ook dit argument tegen de heffing ongegrond worden verklaard. Hiermee kon tot afhandeling van de bezwaarschriften en subsidietoekenning worden overgegaan.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Uitgaande van een 10-jarige looptijd van de wijkaanpak, is de (heffing voor de) bijzondere projectsteun in beginsel voor 10 jaar. De projectsteunregeling wordt op dit moment geëvalueerd, waarbij o.m. wordt gekeken naar

- de omvang, voortgang en de verwachte realisatie van de additionele investeringen door de betrokken corporaties en het eventuele financiële tekort daarop.
- de effecten van de heffing, de additionele inzet en bijzondere projectsteun op de financiële positie van de betrokken wijkcorporaties en op hun investeringsruimte in relatie tot hun investeringsvoornemens
- hoeveel van de additionele investering en steun in welk type activiteit wordt ingezet

In zijn brief aan de Tweede Kamer van 15 december 2009 n.a.v. het staatssteunbesluit van de EC, heeft de minister voor WWI zijn eerder geuite standpunt bevestigd, dat hij deze bijzondere projectsteun voor de jaren ná 2010 opnieuw wil bezien. Daarbij zouden ook andere opgaven die om onderlinge solidariteit vragen (zoals krimp) worden betrokken. Hij heeft aangegeven dat een aanpak die op méér draagvlak binnen de sector kan rekenen de voorkeur heeft. De basis voor de heffingen bij corporaties die thans is opgenomen in het Besluit CFV, zal in het kader van de herziening van de Woningwet worden vastgelegd in de (nieuwe) AMvB bij die wet.

(Toezicht op) integriteit van woningcorporaties

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Diverse incidenten met betrekking tot fraude en zelfverrijking in de sector hebben ervoor gezorgd dat er maatschappelijke en politieke aandacht is voor de integriteit van corporaties.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De minister voor WWI is in april 2009 gestart met een ‘Schoon schip’-actie: intensivering van het toezicht op de integriteit van corporaties. Hiermee wordt niet alleen beoogd eventueel misbruik vast te stellen en aan te pakken, maar ook om een cultuuromslag binnen de sector te bewerkstelligen.

De tijdelijke intensivering omvat het project Integriteit Woningcorporaties dat de VROM-Inspectie (VI) in opdracht van WWI uitvoert evenals enkele onderzoeken op het punt van integriteit die het Centraal Fonds Volkshuisvesting (CFV) uitvoert.

Stand van zaken

Afgeronde onderzoeken/acties

- Risicoanalyse. Begin dit jaar is een verkennend onderzoek uitgevoerd bij corporaties naar een verhoogd risico op fraude en/of zelfverrijking. Dit heeft input opgeleverd voor vervolgonderzoeken (zie hierna).
- Rapport ‘Lessons learned’. De VI heeft in het rapport ‘lessons learned’ meer dan honderd lessen verzameld van (voormalige) interne toezichthouders en corporatie-

bestuurders. Dit rapport is naar de TK en alle corporaties gezonden.

- Nulmeting Integriteitsbeleid corporaties. Het CFV heeft vorig jaar een nulmeting uitgevoerd om inzicht te krijgen in het beleid en de maatregelen die binnen de corporatiesector zijn ontwikkeld op het gebied van integriteit. Ook deze is naar de TK en alle corporaties gezonden.

Lopende onderzoeken/acties

- Meldpunt. Sinds april 2009 is een Meldpunt Integriteit Woningcorporaties ingericht. Het meldpunt is een loket waar iedereen signalen kan melden over vermeende integriteitsschendingen, fraude en/of zelfverrijking.
- Themaonderzoek ABC-constructies. Nader onderzoek naar de overdracht van panden die binnen één jaar meerdere keren van eigenaar zijn veranderd, waarbij een waardesprong van 10% of meer is gemaakt. Toegezegd is dat het rapport later dit jaar wordt aangeboden aan de TK.
- Preventieve doorlichting van de sector. Dit is vergelijkbaar met onderzoeken die zijn uitgevoerd in bijvoorbeeld de goede doelensector, het betaald voetbal en de zorgsector. Het brengt in beeld of er sprake is van (de mogelijkheid tot) fraude, zelfverrijking en andere vormen van financieel economische criminaliteit. Onderdeel hiervan is een scan van nevenfuncties van bestuurders en familierelaties. Toegezegd is dat het rapport later dit jaar wordt aangeboden aan de TK.
- Gerichte corporatiedoorlichtingen.
- Vervolgonderzoek integriteit. Het onderzoek kijkt of er voortgang is geboekt op het gebied van integriteit. Aan de TK is toegezegd dat deze naar verwachting eind december kan worden geïnformeerd over de uitkomsten.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Bovenstaande aanpak heeft een tijdelijk karakter. Het toezicht op integriteit zou zijn structurele basis moeten krijgen in de herziene Woningwet, waarin is voorzien in de oprichting van een Autoriteit Woningcorporaties. Het voornemen is om in het 4e kwartaal van dit jaar de aanpak te evalueren en dan een besluit te nemen over het vervolg. Het meldpunt Integriteit wordt gecontinueerd totdat er een structurele oplossing is. Vanzelfsprekend blijven we reageren op incidenten in het veld.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

De aanpak raakt alle fraudegevoelige aspecten van de corporaties. Dat voldoet vooralsnog. Wel moet worden gewaakt voor het wegzakken van de aandacht op termijn.

Beloningen van bestuurders bij woningcorporaties

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Sinds de verzelfstandiging van de corporaties is het beloningsniveau van de bestuurders aanzienlijk gestegen, met daarbij een aantal hoge uitschieters. Dit leidde tot politieke en maatschappelijke kritiek. Zelfregulering en verplichte openbaarmaking o.g.v. de Wet openbaarmaking publiekgefinancierde topinkomens (WOPT) leidden tot nog toe niet tot de gewenste matiging.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe?

N.a.v. motie Bakker (D66, 2005) besloot het toenmalig kabinet tot wetgeving voor de normering van topinkomens in de (semi) publieke sectoren, incl. de corporaties. Het wetsvoorstel (dat op 4 mei jl., aan de Raad van State is gezonden) bevat drie, in zwaarte oplopende regimes:

- openbaarmaking boven wettelijk grensbedrag (geen normering)
- normering via een sectorale beloningscode met eigen maximumplafond
- normering via een sectorale beloningscode met wettelijk plafond (€231.855)

De corporaties zijn, i.t.t. het advies van de commissie Dijkstal voor het middenregime (2), mede op aandrang van de Tweede Kamer (motie Kalma c.s.) opgenomen in het zwaarste regime (3) i.v.m. hun maatschappelijke positie en de primaire bestemming van hun vermogen voor het huisvesten van lagere inkomens.

In mei jl. boden VTW en het Directeurencontact (DC, een platform van corporatie bestuurders), een nieuwe beloningscode voor bestuurders aan WWI aan. Eerste reactie WWI is dat de sector hiermee een beweging ten goede toont; een naadloze aansluiting op de beoogde Wet normering uit publieke middelen gefinancierde beloning topfunctionarissen (WNT) vergt echter nog de nodige aanpassing.

Belangrijk oogmerk van VTW en DC is dat het nieuwe kabinet de corporaties – net als de zorgsector – (weer) onder het middenregime van de WNT brengt. Toepassing van het zwaarste regime achten zij een onterechte vereenzelving van corporaties met de publieke sector.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

De nieuwe beloningscode van de sector is op 1 juli 2010 ingegaan. Vanaf dan moeten corporaties deze bij nieuwe aanstellingen toepassen. VTW/DC beogen voor de korte termijn koppeling van de code aan de Aedes-Governancecode (daarmee verplicht voor Aedes-leden) en voor de langere termijn een algemeen verbindend verklaring daarvan door de minister voor WWI (dan verplicht voor alle corporaties).

Het advies van de RvS over de WNT is begin september ontvangen en geeft geen aanleiding om van de planning af te wijken. Het Ministerie van BZK (indiener) verwacht invoering van de WNT op zijn vroegst per 2012.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak?

De komende maanden zal duidelijk worden of de nieuwe beloningscode kan dienen als sectorcode die op grond van de WNT door de minister voor WWI moet worden vastgesteld.

De eventuele keuze om corporaties alsnog onder het middenregime van de WNT te brengen, vergt een expliciet besluit van het nieuwe kabinet.

2.5 Aandachtsgroepen en doelgroepen

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

De woningmarkt kent diverse groepen. De mate van zelfredzaamheid van deze groepen op de woningmarkt wordt in eerste instantie vanuit financieel oogpunt bepaald. Omdat er in sommige gebieden van Nederland meer vraag dan aanbod op de woningmarkt is hebben de doelgroepen met het laagste inkomen het daar moeilijk en kan er sprake zijn van verdringing. Voor deze doelgroepen vindt er sturing en bescherming vanuit de overheid plaats.

Daarnaast zijn er groepen die op basis van een grotere zorgvraag behoefte aan ondersteuning en bescherming hebben.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Per doelgroep wordt beleid ontwikkeld. Tevens wordt er via de woonruimteverdeling gestuurd op de samenstelling van de woningvoorraad en financiële instrumenten ter ondersteuning. Vanwege deze sturingsmogelijkheid kan de Huisvestingswet ook een rol spelen (als niet-financieel instrument) bij de hervorming op de woningmarkt. Beperking van de sturingsmogelijkheid betekent meer flexibiliteit en meer marktwerking.

Studenten: onderzoek stand van zaken en beleidsarme brief naar Tweede Kamer verstuurd in mei 2010. Stand van zaken is dat er de komende jaren in een aantal steden (in het bijzonder Amsterdam, Delft en Leiden) nog steeds grote behoefte is aan extra studentenhuysvesting. Ambtelijke voorbereiding hierop vindt plaats in overleg met Kences, de koepel van studentenhuysvesters.

Ouderen: een specifiek belangrijk maatschappelijk probleem zijn de gevolgen van de vergrijzing voor het wonen. Vergrijzing duurt lang: hoogtepunt rond 2040, wanneer ruim 25% van de bevolking 65+ is. Ouderen (en andere mensen met beperkingen) willen zo lang mogelijk zelfstandig wonen en dienstverlening en zo nodig zorg op maat thuis

krijgen (i.p.v. in een instelling). De woningvoorraad moet daarvoor geschikt zijn/worden gemaakt (en dienstverlening en zorgaanbod moet daarop worden afgestemd).

In 2006 zijn de aantallen berekend: tot 2015 zijn er 406.000 geschikte woningen extra nodig voor ouderen/mensen met beperkingen, waarvan 116.000 in de categorie 'verzorgd wonen'. Van rijkswege wordt gestimuleerd dat lokale partijen deze opgave realiseren via nieuwbouw, verbouw en woningtoewijzing en daarbij zoveel als nodig/mogelijk samenwerken.

Via een 3 jaarlijkse monitor wordt de realisatie van de opgave gevolgd.

MOE-landers (werknemers uit Midden- en Oost Europa): op 25 juni 2010 is het plan van aanpak huisvesting en inburgering MOE-landers verstuurd naar Tweede Kamer. Daarin staan diverse acties benoemd die het Rijk samen met betrokken partijen gaat oppakken om de problemen rondom MOE-landers aan te pakken. Daarnaast is de handreiking aanpak woonoverlast en verloedering op 23 juni 2010 naar de Tweede Kamer en naar alle gemeenten gestuurd.

Woonruimteverdeling: de Huisvestingswet biedt gemeenten een instrumentarium om in te grijpen in de woonruimteverdeling en de samenstelling van de woningvoorraad voor het bestrijden van onrechtvaardige effecten van schaarste aan goedkope woonruimte. Een wetsvoorstel voor wijziging van de Huisvestingswet is in december 2009 naar de Tweede Kamer gestuurd.

Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek (Rotterdamwet): De Rotterdamwet biedt gemeenten de mogelijkheid om de instroom van "kansarme vestigers" te beperken wanneer er sprake is van "bovenmaatse sociaal-economische problemen".

Dak- en thuislozen: in 2006 actieplan van Kabinet en G4 om alle dak- en thuislozen binnen 5 jaar in een begeleidingstraject te krijgen. Ook uitrol van dit plan naar andere centrumgemeenten (38 stuks). Het plan van aanpak werkt goed: in G4 vrijwel alle dak- en thuislozen van de straat. In andere centrumgemeenten volgt dit later.

Starters: er is op dit moment geen geld meer beschikbaar zijn voor de koopsubsidies en de startersleningen. Er zijn daarmee op dit moment geen mogelijkheden meer voor het Rijk om koopstarters te ondersteunen op de koopwoningmarkt.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Studenten: op korte termijn AO met Tweede Kamer en invulling actieplan met Kences. Eventueel nadere maatregelen.

Ouderen: op korte termijn komt nieuwe informatie beschikbaar over de realisatie van kwantitatieve opgave per 2009 en wordt een nieuwe kwantitatieve opgave berekend voor de periode 2009-2018 en wordt een doorberekening gemaakt tot 2030. Voorts is te verwachten dat het dossier "Scheiden wonen en zorg" en de invulling daarvan (politieke) aandacht zal vragen.

Moe-landers: er wordt gestart met de oprichting van een netwerk van MOE-landers-gemeenten, ondersteund door het Rijk. In het najaar van 2010 komt er een landelijk congres en zal er een praktijkteam gelanceerd worden dat gemeenten gaat ondersteunen bij de aanpak van problemen. Ook zullen aan het eind van 2010 een aantal handreikingen voor gemeenten afgerond zijn.

Woonruimteverdeling: vervolg behandeling wetsvoorstel herziening Huisvestingswet in Tweede Kamer

Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek: evaluatie van de wet staat gepland voor eind 2010.

Dak- en thuislozen: tweede fase van het plan van aanpak gericht op preventie en meer woonvoorzieningen met begeleiding om maatschappelijke opvang te ontstoppen. Op korte termijn aandacht voor NIMBY problematiek door congres in november 2010.

Starters: op korte termijn zullen geen gelden beschikbaar komen. Voor de lange termijn dient het gehele WWI-budget ook in dit kader bekeken te worden. Zie hiervoor introductiedossier onder 'woningmarkt'.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Studenten: de aandacht voor studenten zal er vanuit de politiek altijd zijn. AO's met de Kamer zullen daarom altijd blijven. Monitoring van de vraag en de vinger aan de pols houden is op dit dossier altijd nuttig.

Ouderen: afhankelijk van het resultaat van de monitor wordt gezien in hoeverre ouderenhuisvesting/wonen-zorg extra aandacht verdient vanuit VROM.

MOE-landers: arbeidsmigratie zal ook de komende decennia van belang zijn. Er zijn op het terrein van wonen en inburgering voldoende (wettelijke) mogelijkheden om de toestroom van werknemers uit de MOE-landen in goede banen te leiden. Het komt erop aan dat MOE-landers zelf, werkgevers, gemeenten en woningverhuurders deze mogelijkheden volledig gaan benutten. Het Rijk ondersteunt.

Woonruimteverdeling: er is op dit moment een vigerende Huisvestingswet. Met alle actoren is na een langdurig proces een herziening van de wet afgestemd. Daarom zitten alle partijen uit het veld te wachten op duidelijkheid over

het vervolg van de Huisvestingswet. Handhaving richting gemeenten en provincies is hierbij een belangrijk onderdeel.

Wet bijzondere maatregelen grootstedelijke problematiek: nadere maatregelen zijn afhankelijk van sturingswensen op het punt van instroom van kansarmen.

Dak- en thuislozen: nieuw plan van aanpak met G4 en andere centrumgemeenten sluiten.

Starters: in overleg met gemeenten, corporaties en het stimuleringsfonds SVn kan gekeken worden naar mogelijkheden met intelligente financieringsinstrumenten (geen subsidie-instrumenten).

2.6 Huurcommissie

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

De huurwoningmarkt in Nederland is grotendeels gereguleerd. Zo regelt onder andere het woningwaarderingsstelsel het bepalen van de huurprijs. Als huurder en verhuurder het met elkaar oneens zijn over bijvoorbeeld de huurprijs van de woning, het onderhoud of de servicekostenafrekening, dan kunnen zij zich wenden tot de Huurcommissie. De Huurcommissie doet vervolgens een bindende uitspraak over de hoogte van de huur- of servicekosten.

De Huurcommissie is de bij wet ingestelde onafhankelijke organisatie (ZBO, Zelfstandig Bestuursorgaan) die voorlichting geeft en (in de wet benoemde) geschillen beslecht tussen huurders en verhuurders over onderhoud, huurprijs en servicekosten van huurwoningen.

Uit onderzoeken naar het maatschappelijk rendement van de Huurcommissie (2003, 2008) is gebleken dat huurders en verhuurders zich goed houden aan de uitspraken van de Huurcommissie. De invloed van de Huurcommissie draagt verder dan de individuele geschillen. Huurders en verhuurders geven aan dat zij het zeer belangrijk vinden dat de Huurcommissie bestaat en dat de Huurcommissie in hun ogen een laagdrempelige, deskundige, betrouwbare en onafhankelijke organisatie is die een waardevolle dienst levert. Zonder de Huurcommissie zouden waarschijnlijk veel onterechte en ongewenste situaties blijven bestaan.

Wie zijn de belangrijkste actoren

De minister voor WWI is verantwoordelijk voor de wet- en regelgeving die de taak, instelling en het relevante inhoudelijke beleid van de Huurcommissie regelt (Uitvoeringswet Huurprijzen Woonruimte en het Burgerlijk Wetboek). Ook benoemt de minister het bestuur, de zittingsvoorzitters, de zittingsleden en de leden van de Raad van Advies voor de Huurcommissie.

VROM stelt tevens de ambtelijke ondersteuning van de Huurcommissie, de Dienst van de Huurcommissie (DHC), ter beschikking. DHC neemt bijvoorbeeld het verzoek om geschilbeslechting in ontvangst, stelt een onderzoek in en bereidt de zitting voor. In 2009 zijn 15.600 verzoeken om uitspraken binnengekomen en 64.000 telefonische vragen beantwoord. Meer dan 206.000 bezoekers kregen in 2009 via internet informatie over de Huurcommissie.

De minister, het departement en het bestuur hebben geen bemoeienis met de individuele geschilbeslechting. Hierin zijn de zittingscommissies en de zittingsvoorzitters binnen de Huurcommissie onafhankelijk.

Naast voorlichting en geschilbeslechting heeft de Huurcommissie nog een paar andere taken, waaronder het op verzoek van de Belastingdienst (Ministerie van Financiën) verklaringen afgeven over de redelijkheid van de huurprijs voor woonruimten waarvoor huurtoeslag is aangevraagd.

Bij de Kamerbehandeling van recente wetgeving voor de Huurcommissie (2009) bleek er Kamerbrede steun te zijn voor het instituut en de werkzaamheden van de Huurcommissie. De laagdrempeligheid en de behandeltermijnen hadden daarbij de bijzondere belangstelling van de Kamer.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De Huurcommissie is bezig met een moderniserings- en professionaliseringslag. Zij heeft daarvoor doelen gesteld die eind 2012 bereikt moeten worden. Een voorbeeld is dat eind 2012 de in de wet beschreven norm voor de doorlooptijd van maximaal 4 maanden in 95% van de gevallen wordt gehaald; thans is die 80% in 6 of 7 maanden.

De Huurcommissie is sinds 1 april 2010 één, landelijk opererend, zelfstandig bestuursorgaan (ZBO) onder VROM. Voor deze datum bestond de Huurcommissie uit 59 afzonderlijke, regionaal georganiseerde, ZBO's.

De Huurcommissie houdt in verband met de gewenste laagdrempeligheid zitting in ongeveer 40 plaatsen verspreid over Nederland.

Financiering

De partij (huurder of verhuurder) in het geschil die in het ongelijk wordt gesteld, betaalt een vergoeding (leges). De leges zijn € 25 voor natuurlijke personen en € 450 voor rechtspersonen. Dit is niet kostendekkend, vanwege de laagdrempeligheid. Via de WWI-begroting wordt het benodigde budget beschikbaar gesteld.

Vanaf 1 januari 2010 voert de DHC een baten-lasten-administratie. De secretaris-generaal van VROM ziet toe op de wijze waarop de DHC haar werkzaamheden uitvoert (doelmatigheid, continuïteit). De directeur van de directie ABC bepaalt, met in achtneming van de wet- en regelgeving,

in de jaarlijkse opdracht welke activiteiten de Huurcommissie uitvoert en in welke omvang.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Op korte termijn speelt

- voor de eerste keer benoemen van de leden voor de Raad van Advies van de Huurcommissie;
- voorbereiden op het invoeren van het Energielabel in het woningwaarderingstelsel voor huurwoningen;
- voorbereiden op een nieuwe taak: de geschilbeslechting in het kader van de Overlegwet huurders verhuurders (WOHV). Streefdatum hiervoor is 1 januari 2011;
- invoeren van een nieuw ICT-systeem, eind 2010. Dit is noodzakelijk om de gewenste kortere behandeltermijnen te kunnen realiseren.

2.7 Nieuw Bouwbesluit

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Vermindering en vereenvoudiging van de regelgeving met behoud van veiligheid en kwaliteit.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe?

Over het concept van het nieuwe bouwbesluit is advies ontvangen van het Overleg Platform Bouw, waarin de belangrijkste actoren zijn vertegenwoordigd. Tevens is het met de 2e Kamer besproken op basis van een brief waarin de hoofdlijnen van het nieuwe bouwbesluit zijn aangegeven.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Na dit advies en de Kamerbehandeling is besloten een aantal praktijktoetsen met het nieuwe bouwbesluit uit te voeren en op een aantal andere onderwerpen nader overleg te voeren met partijen die kritiek hebben op het concept Bouwbesluit.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Indien de praktijktoets en overleggen tot resultaten leiden die snel verwerkt kunnen worden in het nieuwe bouwbesluit kan het stuk in oktober naar de ministerraad en daarna naar de Raad van State en naar Brussel voor Europese notificatie. Het nieuwe bouwbesluit kan dan per 01-06-2011 in werking treden. Als het zwaarwegende kritiek komt dan vertraagt dit de inwerkingtreding met minstens een half jaar.

2.8 Aanbevelingen Commissie Fundamentele Verkenning Bouw (commissie Dekker)

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave?

Vermindering en vereenvoudiging van de regelgeving met behoud van veiligheid en kwaliteit.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe?

Op verzoek van de regering heeft de Commissie Fundamentele Verkenning Bouw (Commissie Dekker) in 2008 een rapportage uitgebracht onder de titel "Privaat wat kan, publiek wat moet". Hierin wordt een aantal aanbevelingen gedaan met betrekking tot: het moderniseren en vereenvoudigen van het stelsel van bouwgerelateerde voorschriften, de verbetering van de toepassing van regelgeving, en het geven van een integrale verantwoordelijkheid aan private partijen voor de kwaliteitsborging tijdens het gehele bouwproces. In de kabinetsreactie is besloten om een aantal experimenten uit te voeren om inzicht te krijgen in de mogelijke effecten van de afschaffing van de preventieve toetsing aan de bouwregelgeving en de introductie van de figuur van Gebiedsconcessies.

Actieplan op de aanbevelingen Commissie Dekker is in augustus 2009 aan de Kamer gezonden. Tot op heden is het echter niet gelukt de experimenten te starten.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn?

Om tot een eenduidig en gezamenlijk gedragen toekomstbeeld te komen, wordt een bestuurdersconferentie belegd. Deze conferentie moet ook helpen om de experimenten alsnog uit te voeren.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak?

Het succesvol afronden van de experimenten geeft een beeld hoe aanbevelingen van de commissie Dekker in de praktijk kunnen worden omgezet tot vereenvoudiging en vermindering van de regelgeving.

2.9 Agenda stad en ommeland

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

De steden staan de komende jaren voor een aantal grote opgaven

- Steden zijn van groot economisch belang voor Nederland, maar ook kwetsbaar. Sommige steden doen het internationaal gezien goed, maar hebben moeite om hun positie vast te houden. De huidige economische crisis slaat daarbij grote gaten in de ambities. Ook onze sterkste steden kampen met grote financiële tekorten en leggen cruciale ruimtelijke projecten stil;

- Als Nederland vooruit wil, moet het investeren in de steden; hier wordt tenslotte het leeuwendeel van het BNP verdiend. 'De stad' is daarbij steeds meer de stedelijke regio met een centrale grote stad. Bedrijven vestigen zich graag op plaatsen met een goed opgeleide beroepsbevolking en dus is het van groot belang om mensen een aantrekkelijke woonomgeving te bieden in de stedelijke regio. Dat betekent woningen in gewenste woonmilieus, maar bijvoorbeeld ook voldoende ruimte voor recreatie en groen. In sommige steden is er een groot tekort aan woningen en zit de regionale woningmarkt op slot. Ook een goede mobiliteit is van levensbelang voor een goed werkende economie en arbeidsmarkt en functionerende steden.
- Daarnaast kampen steden ook met wijken waar de achterstanden zich opstapelen; vroegtijdige schooluitval, hoge werkloosheid, gevoelens van onveiligheid en slechte huisvesting zijn problemen die vaak in dezelfde buurten neerslaan. Dat is niet goed voor de mensen die er wonen, en bepalend voor de kinderen die er opgroeien. Bovendien heeft dit zeer negatieve gevolgen voor de economische potentie van de stad. Een gecombineerde sociaal-fysieke aanpak is nodig om de leefomgeving in deze wijken te verbeteren en om te zorgen dat de bewoners volwaardig participeren in onze samenleving. De groei op de ene plek staat in contrast met de bevolkingskrimp die in een aantal meer perifere regio's optreedt. Terwijl steden als Utrecht, Amsterdam, Leiden en Eindhoven blijven groeien, heeft een aantal regio's aan de randen van Nederland te maken met krimppercenties van 10% of meer tot aan 2025.
- Steden zijn grote energieverbruikers, maar hebben ook veel last van de gevolgen van de klimaatverandering. De verwachting is dat in 2030 ruim driekwart van de energie in steden verbruikt wordt. Hittestress en zware regenbuien veroorzaken door de stenige omgeving meer problemen in de stad dan daarbuiten.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

We onderscheiden op dit moment het stedenbeleid, het wijkenbeleid, beleid gericht op de gevolgen van bevolkingskrimp en beleid voor verduurzaming van het stedelijk gebied.

In de periode 2005-2009 coördineerde BZK het grote stedenbeleid, gericht op krachtige, vitale steden. Rijk en gemeenten maakten vijfjarige afspraken over een budget voor fysieke, sociale (incl. veiligheid en integratie) en economische investeringen in de grote steden, en werden daar ook op afgerekend.

In de periode 2010-2015 wordt het stedenbeleid met de invulling van het Investeringsfonds stedelijke vernieuwing (besloten in 2009) voortgezet, maar is decentralisatie een belangrijk uitgangspunt. Het lokale niveau krijgt meer ruimte voor maatwerk en de bestuurlijke lasten gaan omlaag. Het Rijk is actief betrokken als partner. Rijk en

steden maken hiertoe afspraken op hoofdlijnen over te bereiken doelen en de wijze van monitoring. De decentralisatie van middelen is gestart en de opzet van een beter, themagericht stedenbeleid is in voorbereiding.

De wijkaanpak is een krachtige werkwijze van rijk en gemeenten, die in 2007 is gestart voor een periode van 10 jaar (zie wijkenaanpak).

Voor duurzame uitdagingen in de stad ondersteunt VROM lokale klimaatinitiatieven, voert het milieubeleid en werkt samen met andere overheden en instellingen om te komen tot duurzame gebiedsontwikkeling.

Voor aanpak in krimpregio's voert het Rijk samen met andere overheden het Actieplan Krimp uit en heeft het geld voor pilot projecten beschikbaar gesteld.

Wat is er op de korte termijn voorzien

Op korte termijn is een agenda voorzien voor een selectief beleid voor de steden, gericht op economische kracht, sociale versterking en verduurzaming van steden en hun ommeland.

Deze agenda combineert een pakket van generieke maatregelen om de positie van steden te versterken met regionaal gedifferentieerde maatregelen, al naar gelang de problemen en kansen per regio.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Er is een groot aantal concept-oplossingsrichtingen in voorbereiding. De belangrijkste daarvan zijn

- versterken van synergie tussen de inzet van verschillende departementen in de steden om te komen tot een gebundelde sociaal-fysieke impuls. Met minder overhead voor gemeenten en een effectiever rijksbeleid met minder geld.
- Ruimtelijk en volkshuisvestingsbeleid dat de steden helpt de gevolgen van economische crisis voor de bouw op te vangen. Het is een nationaal belang dat de groei in belangrijke stedelijke regio's en de kwaliteit van het wonen en de woonomgeving niet tot stilstand komen en de gevolgen van bevolkingskrimp tegengegaan worden.
- Prioriteren projecten van ruimtelijke investeringsagenda met beperkt aantal Sleutelprojecten van nationaal belang;
- Verkennen mogelijkheid fonds voor volkshuisvestelijke opgaven mede t.b.v. belangrijke complexe locaties in de steden
- Vergroening belastingstelsel
- Benutten nieuwe Europese structuurfondsen vanaf 2013 voor opgaven stad en ommeland
- Mechanismen om te komen tot regionale solidariteit en financieringsstromen
- Onorthodoxe maatregelen en vereenvoudiging van regels

- Kader maken voor duurzame stedenbouw en kennisuitwisseling bevorderen
- Resultaatafspraken met gemeenten, met focus op weg naar energieneutrale steden
- Regionaal vervoer verbeteren, oa door spoorboekloos rijden;
- Samenhang tussen ruimtelijke ontwikkeling en infrastructuurprojecten vergroten via het MIRT;
- Het Rijk treedt op als actieve partner wanneer een opgave van nationaal belang niet wordt gerealiseerd door intergemeentelijke samenwerking alleen (vergelijk inzet Rijk bedrijventerreinen in afgelopen periode)
- Een akkoord met de steden om de gezamenlijke doelen en inzet af te spreken

Zie meer concreet de separate formats voor wijkaanpak, energiebesparing in de gebouwde omgeving en corporaties.

2.10 Nieuwbouw (woningproductie, stimuleringsbudget, BLS etc.)

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Als gevolg van de economische crisis zal de woningproductie in 2010 en volgende jaren sterk terugvallen. Dit heeft niet alleen gevolgen voor het aantal nieuwe huizen dat beschikbaar komt, maar ook grote gevolgen voor de werkgelegenheid.

De woningproductie in Nederland als geheel bedroeg in 2009 nog 83.000 woningen. Voor 2010 houden we rekening met 59.000-62.000 woningen en voor 2011 met 56.000-69.000 woningen.

Voor gespannen regio's (daar waar vanwege de groei een grote vraag naar nieuw woningen is, bijvoorbeeld Amsterdam en Utrecht) betekent deze terugval dat de druk op de woningmarkt nog groter wordt en de doorstroming voor een groot deel stilvalt. Voor de meer ontspannen regio's betekent de terugval vooral dat de herstructurering van wijken vertraagt en de leefbaarheid (verder) onder druk komt te staan.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Groei-kernenbeleid, Vinex, Woningbouw- en Verstedelijkingsafspraken: sinds het groei-kernenbeleid (jaren '70) stimuleert het Rijk de woningproductie met locatiesubsidies. Eerst door tekorten in de grondexploitatie af te dekken op het niveau van specifieke locaties en vanaf de Vinex (1995-2005) via een bijdrage (BLS-subsidie; regionaal gedifferentieerd) aan de stedelijke regio's in de tekorten op gemeentelijke grondexploitaties. Het Vinex-beleid heeft een vervolg gekregen met de Woningbouwafspraken 2005 t/m 2009. Voor deze woningbouwafspraken heeft het Rijk wederom BLS-subsidies ingezet om de woningproductie in de stedelijke regio's te stimuleren. Deze woningbouwafspraken en de inzet van het BLS daarbij worden op dit

moment geëvalueerd. Evenals bij de Vinex geven betrokken partijen aan dat de afspraken en het BLS een positief effect hebben gehad op de woningproductie (de afspraken zijn daarmee geagendeerd, gevoel van urgentie, geeft bestuurders de mogelijkheid om op de gemaakte afspraken te sturen). Voor de woningbouwopgave vanaf 2010 zijn deze BLS subsidies niet meer beschikbaar op de rijksbegroting. Voor die periode maakt het Rijk afspraken over de woningbouwopgave via de Verstedelijkingsafspraken 2010-2020. In dat kader vindt door Rijk en regio gezamenlijk onderzoek plaats naar mogelijkheden om locaties te ontwikkelen zonder (financiële)middelen van de rijksoverheid (zie Verstedelijkingsafspraken en onorthodoxe maatregelen).

Stimuleringsbudget woningbouwprojecten: als onderdeel van het pakket aan crisismaatregelen heeft het kabinet in 2009 € 350 miljoen beschikbaar gesteld voor het 'vlottrekken' van door de economische crisis stilgevallen of niet gestarte woningbouwprojecten. Dit budget is in 2009 en 2010 in 3 tranches aan gemeenten beschikbaar gesteld. Met dit budget is de bouw van ca. 1.500 woningbouwprojecten (met in totaal 53.000 woningen en overige bebouwing) en daarmee de werkgelegenheid in deze sector een steuntje in de rug gegeven. Algemeen beeld bij betrokken partijen is dat deze subsidie een terugval in de woningproductie niet heeft kunnen voorkomen, maar zeer zeker wel een dempend effect daarop heeft gehad. Na 2010 zijn er vanuit de rijksoverheid geen 'crisis-middelen' meer beschikbaar om de woningbouw en de werkgelegenheid te ondersteunen.

Door Tweede Kamerleden Weekers (VVD) en Blanksma-Vanden Heuvel (CDA) is een motie ingediend gericht op een tijdelijk aanvullend maatregelenpakket in het kader van de crisis. Het kabinet heeft eind augustus zijn reactie op deze motie aan de Tweede kamer gestuurd:

- Lager btw-tarief: Voor renovatie en herstel van een woning die minimaal twee jaar oud is, geldt tussen 1 oktober 2010 en 1 juli 2011 een verlaagd btw-tarief van 6% (in plaats van 19%). Dit lage btw-tarief is van toepassing op arbeidsloon, niet op materialen.
- NHG-garantie: Net als de periode tussen juli 2009 en eind 2010 ligt de grens voor een hypotheek met NHG-garantie ook in 2011 op € 350.000. Dat betekent dat kopers een jaar langer kunnen profiteren van de voordelen van de hogere NHG-grens.
- Dubbele lasten: De periode waarin mensen met dubbele hypotheeklasten (nieuw huis gekocht, oude woning nog niet verkocht) voor beide huizen in aanmerking komen voor hypotheekrenteaftrek gaat voor alle situaties van twee naar drie jaar. Deze tijdelijke regeling vervalt eind 2012.
- Hypotheekrenteaftrek na verhuur: De regeling waarbij mensen na een verhuurperiode weer recht hebben op hypotheekrenteaftrek wordt met één jaar verlengd en loopt nu tot eind 2012.

- Overdrachtsbelasting: Als in 2011 een woning wordt gekocht en datzelfde huis binnen een jaar wordt doorverkocht dan is bij de tweede verkoop alleen overdrachtsbelasting verschuldigd over de eventuele winst. Dit is een uitbreiding van de termijn, op dit moment geldt de vrijstelling als een woning binnen een half jaar wordt doorverkocht.
- Woningbouwprojecten: Eerder heeft het kabinet, verdeeld over drie tranches, ongeveer € 350 miljoen beschikbaar gesteld voor het ondersteunen van woningbouwprojecten die als gevolg van de crisis zijn stilgevallen of niet van start konden gaan. In 2010 is door gemeenten circa € 37 miljoen uit de eerste twee tranches terugbetaald omdat de bouw niet tijdig kon beginnen. Dat geld wordt nu ingezet voor projecten die bij de derde tranche zijn afgefallen omdat het toen beschikbare budget op was.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Onorthodoxe maatregelen: mogelijk dat dit traject in het kader van de Verstedelijkingsafspraken 2010-2020 oplossingen biedt voor de ontwikkeling van complexe en dure locaties. Eerste uitkomsten najaar 2010 (zie factsheet Verstedelijkingsafspraken en onorthodoxe maatregelen).

2.11 Verstedelijkingsafspraken en onorthodoxe maatregelen

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Doelstelling is regionaal gedifferentieerde afspraken over

- Kwantiteit: terugbrengen van woningtekorten
- Kwaliteit: afgestemd op de woningbehoefte, differentiatie naar type woningen en woonmilieus, duurzaamheid, prijsniveau etc.
- Integraliteit: woningbouw in samenhang met OV & Infrastructuur, groen, water en klimaat
- Gebiedsontwikkeling: voor de regio cruciale integrale, woningbouwgerelateerde gebiedsontwikkelingen

Spanning:

- Beleidsmatig streven om 25-40% van de uitbreidingen binnenstedelijk te realiseren. Deze locaties zijn veelal complex en duur om te ontwikkelen;
- Beschikbaarheid van voldoende -snel beschikbare- locatiecapaciteit in de regio's met de grootste woningtekorten (met name in de regio's van Amsterdam en Utrecht is in de uitleggebieden beperkt locatiecapaciteit beschikbaar);
- Regio's delen intenties t.a.v. de verstedelijkingsopgave, maar zijn in kritische afwachting van de steun die het Rijk kan bieden bij de uitvoering. Zie hierna: het traject van onorthodoxe maatregelen;
- Gevolgen van de crisis: omgaan met enerzijds terugvallende woningproductie en vraagtuitval bij de consument (zie Nieuwbouw) en wegvallen van investeringscapaciteit

t.b.v. woningbouw/gebiedsontwikkeling (publiek en privaat) anderzijds.

Wie zijn de belangrijkste actoren

- Provincies, Stedelijke regio's, G31-gemeenten in stedelijke regio's
- VROM in MIRT-verband samenwerkend met VenW, EZ en LNV
- Corporaties, ontwikkelaars en bouwsector

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

In het kader van het MIRT zijn integrale, regionaal gedifferentieerde, kwantitatieve en kwalitatieve verstedelijkingsafspraken voor de periode 2010-2020 gemaakt. Het zijn intentieafspraken, omdat nog niet duidelijk is wat ook echt kan.

In tegenstelling tot de Woningbouwafspraken 2005-2010, heeft het Rijk ten behoeve van de Verstedelijkingsafspraken 2010-2020 geen budget beschikbaar om regio's en gemeenten te ondersteunen bij het realiseren van hun woningbouwopgave.

Daarom is het MIRT-onderzoek 'onorthodoxe maatregelen' gestart onder regie van een gezamenlijke stuurgroep van rijk en regio. Onderwerp is hierbij onder andere versnelling van procedures. Het onderzoek richt zich op een tiental concrete (binnenstedelijke) projecten en een tweetal thema's (transformatie kantoren en bouwkosten). Bij het BO MIRT dit najaar liggen de uitkomsten voor de eerste vijf projecten voor.

Uitkomsten kunnen betrekking hebben op:

- Wijzigingen in planopzet en ontwikkelstrategie (project-niveau)
- Leerevaringen m.b.t. slimme toepassing van bestaand (rijks)instrumentarium (Chw, Stad en milieu, etc.)
- Voorstellen tot wijziging van rijksbeleid, wet- en regelgeving (bijv. Wro, Wabo) en andere inzet van rijksvastgoed en rijksprocedures
- Kennisuitwisseling tussen projecten

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Producten

- MIRT-overleggen: twee keer per jaar (mei –nov) bestuurlijk overleg tussen rijk-regio's (landsdelen);
- Rapportage over uitkomsten pilots onorthodoxe maatregelen (1e tranche nov, 2e tranche mei 2011);
- Kennis- en leertraject en handreiking onorthodoxe maatregelen / Gebiedsontwikkeling in samenwerking met praktijkleerstoel gebiedsontwikkeling (De Zeeuw), dec. 2010;
- Nader uitgewerkte/verdiepte integrale, regionaal gedifferentieerde verstedelijkingsafspraken en realitycheck (wat is minimaal nodig/maximaal mogelijk).
- Onderzoeken:

- MKBA Zuidvleugel, onderzoek naar maatschappelijke kosten en baten van een op binnenstedelijk bouwen gericht alternatief en een meer buitenstedelijk alternatief, ten behoeve van steviger onderbouwing van verstedelijkingsambities (o.a. 80 % binnenstedelijk, relatie met sociaal-economische opgave Rotterdam/Zuidvleugel);
- Onderzoek naar plancapaciteit in Noordvleugel.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Onorthodoxe maatregelen zijn vooralsnog vooral gericht op de aanbodzijde. Nader zal worden verkend welke mogelijkheden er in dit kader zijn voor het stimuleren van de vraag en wat daarvan de effecten zullen zijn.

Het MIRT en verstedelijkingsafspraken zijn mede gericht op betere afstemming tussen sectoren. VROM doet nader onderzoek naar mogelijkheden voor meer synergie tussen verstedelijking, ruimte en mobiliteit.

2.12 Wijkenaanpak

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Eind 2006 is in de Toekomstverkenning op de Stedelijke Vernieuwing geconcludeerd dat de kloof tussen aantrekkelijke en achtergebleven wijken groeit, in deze verkenning wordt gesteld dat 40 wijken zich in de gevarenzone bevinden. Focus en een langjarige aanpak zijn vereist om de problematiek aan te pakken. Mede naar aanleiding hiervan is het kabinet Balkenende IV in 2007 gestart met de wijkenaanpak in 40 wijken waar achterstanden groter zijn dan in andere steden en wijken. In deze wijken is de werkloosheid 2,5 keer zo hoog, is er 2 keer meer schooluitval, gaan bewoners zes jaar eerder dood en is sprake van meer onveiligheid. Balkenende IV heeft in samenwerking met partners, besloten om deze achterstanden aan te pakken en binnen 8 tot 10 jaar terug te dringen naar het stedelijk gemiddelde.

Wie zijn de belangrijkste actoren

Tweede Kamer, bewoners, gemeenten, corporaties, bedrijfsleven, kenniscentra, maatschappelijk middenveld, politie, UWV, scholen, sportorganisatie, kunstenaars en welzijnsinstellingen, ministeries en het Landelijk Samenwerkingsverband Aandachtswijken (LSA).

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

In juli 2007 is het Actieplan Krachtwijken aangeboden aan de Tweede Kamer. Dit plan vormt de basis voor de wijkenaanpak. In dit Actieplan zijn de vijf thema's (Wonen, Werken, Leren en Opgroeien, Integreren en Veiligheid) en uitgangspunten (betrokkenheid bewoners, samen met partners, rol van het rijk) voor de wijkenaanpak benoemd. De rol van het rijk is driedelig en bestaat uit aanjagen, faciliteren en ondersteunen. Er is bewust gekozen voor partnerschap tussen rijk en gemeenten om gezamenlijk sneller

resultaten te bereiken. In het Actieplan is opgenomen dat de minister voor WWI iedere week een aandachtswijk bezoekt. Tijdens een bezoek wordt de voortgang besproken en is er bestuurlijk overleg met de betrokken wethouder en de corporatiedirecteuren. Inmiddels zijn alle in het Actieplan aangekondigde acties uitgevoerd: samenwerking met partners, verbreden wijkenaanpak, kennis delen, visiteren en de betrokkenheid van bewoners verstevigen.

Onderstaand wordt de financiering, de planvormingsfase en de rolverdeling tussen rijk en gemeenten kort toegelicht.

Financiering

Rijk: €320 miljoen (2008 – 2011), Corporaties: €250 miljoen per jaar in de periode 2007 – 2017, financiële middelen van andere departementen zoals het structureel inzetten van combinatiefuncties en eigen middelen van gemeenten.

Wijkactieplannen en charters

In 2007 en 2008 hebben gemeenten wijkactieplannen opgesteld en zijn er charters afgesloten tussen het rijk en de 18 gemeenten (waarin de 40 wijken liggen). Deze charters zijn ondertekend door de minister voor WWI mede namens 14 betrokken departementen. In de charters zijn gezamenlijke afspraken gemaakt voor de aandachtswijk(en) op de vijf thema's. Iedere afspraak bevat een inspanning vanuit rijkszijde en een inspanning vanuit gemeentezijde. Rijk en gemeenten kunnen elkaar aanspreken op de voortgang en resultaten van de gemaakte afspraken.

Gemeenten en corporaties.

Gemeenten en corporaties zijn primair verantwoordelijk voor de uitvoering van de wijkactieplannen. Het rijk draagt bij aan de ambities uit de wijkactieplannen, volgt de voortgang kritisch en stuurt waar nodig bij. De Programmadirectie Wijken (in de functie van rijksloket) speelt een belangrijke rol bij het kennis delen, het leggen van verbanden en bij het opschalen van uitvoeringsproblemen. De lokale partners stellen deze betrokkenheid zeer op prijs.

Resultaten

Tot nu toe heeft de wijkenaanpak redelijk succes. Het woonaanbod wordt meer divers in de aandachtswijken, de werkloosheid stijgt minder, de leefbaarheid neemt meer dan gemiddeld toe, de inkomenspositie stijgt weer iets, de investeringen in beheer en de leefomgeving zijn geïntensifieerd, organisaties komen weer achter de voordeur om een helpende hand te bieden en burgerparticipatie krijgt een nieuwe impuls. De resultaten worden ieder najaar gerapporteerd aan de Tweede Kamer.

Bijzondere projectsteun

Corporaties investeren jaarlijks €250 miljoen additioneel in de wijken. Om deze investeringen mogelijk te maken, kunnen zij een beroep doen op bijzondere projectsteun

van € 75 miljoen per jaar vanuit het Centraal Fonds voor de Volkshuisvesting (CFV). Daartoe heft het CFV jaarlijks € 75 miljoen bij de corporaties die niet actief zijn in de 40 aandachtswijken. Aan de Tweede Kamer is toegezegd dat in 2010 de bijzondere projectsteun wordt geëvalueerd. In het regeerakkoord wordt deze 'heffing' afgeschaft. Dit zal tot discussie leiden onder de betrokken corporaties. In sommige gevallen stelden de corpo's de projectsteun als voorwaarde voor hun investeringen in de aandachtswijken.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

De wijkenaanpak is nu ruim 2 jaar in de uitvoering. Op 29 juni 2010 is er een brief over de wijkenaanpak aangeboden aan de Tweede Kamer waarin wordt aangegeven hoe gemeenten en corporaties de wijkenaanpak voort willen zetten.

Going concern	Korte termijn
Ondersteuning uitvoering; Betrekken bewoners; Landelijke Alliantie; Kennis delen; Onderzoeken.	Voortgangsrapportage (oktober 2010) Evaluatie Bijzondere Projectsteun (2010); Beleidsdoorlichting (2011); Eindrapport visitatie (voorjaar 2011);

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Alle partners wijzen op het 10-jarig commitment dat is aangegaan. Vanuit meerdere hoeken is gewezen op onzekerheden en verbeterpunten, maar iedereen zet stappen richting een nieuwe fase. Wel is breed de nadruk gelegd op de voorwaarde van continuering van de actieve rol van het rijk de komende periode; als aanspreekpunt, om kennis uit te wisselen, om ruimte te scheppen voor ontkokerd werken, om bewonersbetrokkenheid te blijven versterken en om bij specifieke uitvoeringsproblemen de helpende hand te bieden.

De voorzitters van de visitatiecommissie benadrukken dit: 'anders haken bewoners teleurgesteld af en zijn we ze voor jaren kwijt'. De aanpak komt 'op stoom' maar is nog niet geworteld; 'het is nu nog te vroeg om het los te laten. Voor de komende periode worden de volgende prioriteiten voorzien: 1) betrokkenheid bewoners versterken, 2) het wijkgericht werken beter verankeren en 3) met minder financiële middelen effectiever beleid uitvoeren.

Betrekken bewoners

- Belangrijk uitgangspunt binnen de wijkenaanpak is dat de bewoners centraal staan en meer zeggenschap over hun eigen wijk krijgen. Bewoners weten als geen ander welke problemen er in hun wijk spelen en kunnen vaak ook een goede bijdrage leveren aan het prioriteren en oplossen van die problemen;
- Bewoners die betrokken zijn bij hun wijk, zullen sneller zelf een actieve bijdrage leveren aan de leefbaarheid van hun wijk.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Om de bewonersparticipatie te versterken is het rijk samen met gemeenten een tweetal experimenten gestart

- bewonersbudgetten/ vouchersysteem;
- lokale experimenten bewonersparticipatie.

Voor bewonersbudgetten is vanuit het rijk totaal €95 miljoen beschikbaar gesteld tot en met 2011, zodat bewoners eigen middelen hebben om initiatieven en projecten te financieren. Het rijk adviseert de gemeenten die bewonersbudgetten krijgen om het vouchersysteem in te voeren. Dit systeem is bedacht door het LSA en is toegankelijk en laagdrempelig. Daarnaast worden acht lokale experimenten op het terrein van bewonersparticipatie uitgevoerd.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

- Vouchersysteem verder verbreiden onder de 40+ wijken
- Kennisdeling en borging: verzamelen en uitdragen rode draden lokale experimenten. Implementeren in brede aanpak bewonersparticipatie 2011.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

- Het betrekken van nieuwe partners bij bewonersparticipatie (zoals bijv. de Richard Krajicek Foundation) teneinde jongeren beter te bereiken.
- In de aanpak de focus meer leggen op bewoners zelf, in plaats van de gemeente centraal te stellen.
- Interdepartementale samenwerking op terrein burger/bewonersparticipatie versterken. Gezamenlijke business cases starten.

Landelijke Alliantie

Door middel van de Landelijke Alliantie wordt er samengewerkt met partners die een bijdrage willen leveren aan de wijkenaanpak. Inmiddels bestaat de LAW uit ruim 60 partners, grofweg onder te verdelen naar vijf thema's: Sport, Onderwijs, Kunst en Cultuur, Bedrijfsleven en Stageplaatsen. Voorbeelden van deze partners zijn de Johan Cruyff Foundation, Fundeon, Albert Heijn, MKB Nederland en Tempo Team. Ook zijn er contacten met de grote accountantskantoren zoals Price Waterhouse Coopers gelegd. Deze

is nu bezig met onder andere ING en IBM om hun krachten te bundelen.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De inzet van de alliantiepartners is divers. Cruyff en Krajicek leggen bijv. (inmiddels ruim 60) courts en playgrounds aan in de wijken en zorgen ervoor dat er een sociaal programma naast komt. Resto VanHarte heeft het afgelopen jaar 9 nieuwe restaurants geopend. In totaal zijn 23 Resto VanHartes operationeel. Tussen AH en WWI is een intentieovereenkomst gesloten waarbij AH zorgt voor leerwerkplekken voor jongeren uit de buurt en is daarnaast een goede buurman (schoon, heel en veilig). Ook met Tempo Team is een intentieovereenkomst gesloten en in het kader van MVO-beleid zorgt dit uitzendbureau er voor dat (probleem) jongeren uit deze wijken weer aan de slag gaan.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Korte termijn: we zetten in op het onderhouden van de relaties met de huidige alliantiepartners en waar mogelijk deze te intensiveren.

Lange termijn: De komende jaren zal er worden geïnvesteerd in het smeden van allianties op lokaal/ regionaal niveau. De goede voorbeelden die op de korte termijn ontstaan kunnen er toe leiden dat ook andere bedrijven hun MVO beleid zullen richten op de Wijkenaanpak.

Verbreiding

Tijdens een kamerdebat over de wijkselectie heeft de Tweede Kamer aangedrongen op mogelijkheden tot verbreiding van de wijkenaanpak. Op basis hiervan heeft het vorige kabinet geld beschikbaar gesteld en is de focus op de 40 wijken verbreed naar steden met wijken met vergelijkbare leefbaarheidsproblematiek. Hierbij werken we intensief samen met de gemeenten binnen en buiten de G-36, corporaties, bewoners en maatschappelijke organisaties.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Gemeenten hebben plannen opgesteld die zijn getoetst door een onafhankelijke adviescommissie onder leiding van Doekle Terpstra. In twee tranches (2009 en 2010) hebben 37 wijken (15 wijken in 2009, 22 wijken in 2010) middelen gekregen voor het aanpakken van substantiële achterstanden. In de eerste tranche was er op verzoek van de Tweede Kamer een voorrangsregeling voor gemeenten binnen de toenmalige G-31 zonder aandachtswijken, in de 2e tranche was er een voorrangsregeling voor gemeenten buiten de G-31. Voor de 2e tranche is de Leefbaarometer gebruikt om de wijken met leefbaarheidsproblemen te selecteren. De gehanteerde budgetverdeling geeft in korte tijd en met een relatief beperkte financiële prikkel een duidelijke kwaliteitssimpuls aan de wijkplannen.

De reikwijdte van de wijkenaanpak is hiermee verbreed, vooral met gemeenten buiten de G31. Er wordt gesproken over rond de 100 wijken die (op basis van de Leefbaarometer) aandacht behoeven, dus nu resteren nog zo'n 45 wijken met leefbaarheidsproblemen, waarvan het grootste gedeelte (65%) in de G4.

Het rijk heeft €60 miljoen (twee tranches van €30 miljoen) beschikbaar gesteld voor de verbreding van de wijkenaanpak.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

De 40+ gemeenten hebben minder ervaring met wijkgericht werken, dus het rijk fungeert als vraagbaak en als makelaar (facilitator/verbinder). Gebruikmaken van goede bestaande methoden (die zich hebben bewezen in de 40 wijken) wordt gestimuleerd, zodat men niet steeds het wiel opnieuw hoeft uit te vinden.

Visitatiecommissie

In de charters en het Actieplan Krachtwijken is afgesproken dat het rijk in 2010 een visitatietraject opzet. In opdracht van de minister voor WWI is in 2010 de *visitatiecommissie wijkenaanpak* van start gegaan. De commissie kent drie voorzitters (Deetman, van der Lans en Scherpenisse) en een pool van 26 commissieleden (evt. aangevuld met collegawethouders, corporatiebestuurders of bewoners uit een andere stad);

De commissie bezoekt tot en met januari 2011 alle 40 wijken. Daarna worden de betrokken departementen gevisiteerd. Het karakter van de visitatie is leren, inspireren en verbeteren (verantwoorden over en evalueren van het tot nu gevoerde beleid is niet aan de orde). Doel van de visitatie is om gemeenten, departementen, woningcorporaties en bewoners te inspireren en adviseren over door hen zelf aangedragen issues.

De gemeenten ontvangen binnen twee maanden een rapport, dat bijdraagt aan de kennis over effectieve en doelmatige oplossingen voor de wijkenaanpak. Het secretariaat van de commissie is belegd bij de Programmadirectie Wijken van het ministerie.

Voor het zomerreces van 2010 zijn de eerste vijf van in totaal 18 gemeenten bezocht. Van september 2010 t/m januari 2011 worden de overige 13 gemeenten bezocht. Steden met meerdere achterstandswijken worden (m.u.v. Groningen) dubbel bezocht. In maart en april 2011 worden de 7 departementen die bij de wijkenaanpak zijn betrokken (VROM, VWS/J&G, BZK, JUS, OCW, SZW en EZ) gevisiteerd. De bevindingen en rode draden uit de gemeentelijke visitaties en de visitatie van de departementen worden voor medio 2011 vastgelegd in een eindrapport voor de Tweede Kamer.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Tijdens de jaarlijkse werkbezoeken van de minister voor WWI aan de steden zal de vraag aan de orde komen hoe met de aanbevelingen van de visitatiecommissie is omgegaan. Andersom, richting het Rijk, zal dit ook met de adviezen van de commissie voor het programmaministerie plaatsvinden.

Experimenten wijkenaanpak

Tijdens de wijkentour van 2007 is een aantal bevindingen aan het licht gekomen, waarvan het de moeite waard is om hiermee in de praktijk activiteiten te organiseren. Het rijk heeft daarom een zevental experimenten (Samenhang in de Wijk, Slagkracht in de Wijk, Achter de Voordeur, Bewoners en Tegengaan Projectencarrousel, Gezonde Wijk en Vernieuwend Welzijn) opgenomen in het Actieplan Krachtwijken.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De zeven experimenten vormen een ontwikkeltraject waarbinnen steden, het rijk en andere samenwerkingspartners de ruimte nemen om nieuwe methoden, financieringsmodellen, mandaatverdelingen, werkwijzen of reeds ingang gezette veranderingsprocessen uit te proberen. Sommige trajecten hebben een experimenteel karakter, andere geven aanvulling aan het partnerschap rijk- gemeente om samen de "ontembaarheid" van de problemen te doorbreken en nieuwe inzichten en ervaringen te delen. In steden worden doorbraken bereikt, bijvoorbeeld in de ondersteuning van multi-probleemgezinnen, het betrekken en versterken van bewoners en het verduurzamen van succesvolle projecten.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

- Afronding deel van de experimenten (eind 2010, begin 2011);
- Start kennisdeling uitkomsten experimenten met andere steden en wijken (2011 e.v.).
- Borging van kennis en aanpak

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Eind 2010, begin 2011 eindigt een deel van de experimenten. Naar aanleiding van de uitkomsten van deze experimenten kunnen wellicht nieuwe vraagstukken aan het licht komen. Een mogelijke vervolgstap is om van daaruit nieuwe experimenten of ontwikkelingstrajecten op te starten.

Onderzoeken

Om de voortgang van de wijkenaanpak in beeld te brengen is een samenhangend stelsel van onderzoeken opgezet. Centraal staat de Outcomemonitor die in opdracht van WWI door het CBS wordt bijgehouden. Dit onderzoek brengt in beeld of de wijken zich zodanig ontwikkelen dat de finale beleidsdoelen in 2017 naar verwachting zullen worden gehaald, of dat extra inspanningen nodig zijn. Als aanvulling op de Outcomemonitor, wordt er i.o.v. WWI door het SCP een zogeheten Longitudinaal Onderzoek

uitgevoerd, waarin de ontwikkeling van de bewoners zelf centraal staat. Dit onderzoek bevat tevens een effectmeting van de wijkaanpak. ABF-research brengt jaarlijks via de zogeheten bewonerspeiling de gegevens bij elkaar die in gemeentelijk onderzoek beschikbaar zijn over de meningen van bewoners met betrekking tot de wijk en wijkontwikkeling, en worden de data van de Leefbaarometer gebruikt om eventuele waterbedeefecten van het wijkenbeleid op te sporen.

De opzet van de monitoring is getoetst door de Algemene Rekenkamer. Zij waren positief over de opzet van de onderzoeken maar hebben geadviseerd de Leefbaarometer een belangrijker rol te geven. Deze aanbeveling is overgenomen.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

- Publicatie outcomemonitor (vanaf 2008 iedere twee jaar, in september 2010 is de 1-meting verschenen);
- 2 maal per jaar actualisatie van de statistische gegevens van de Outcomemonitor op internet (CBS: Statline);
- Publicatie leefbaarometer (tweejaarlijks m.i.v. 2006), Waterbedeefecten van het wijkenbeleid (vanaf 2009 iedere twee jaar).
- Publicatie van de bewonerspeiling (m.i.v. 2009 jaarlijks);
- Publicatie resultaten 1e helft beleidsperiode longitudinaal onderzoek september 2010, eindrapport (gehele beleidsperiode) december 2012.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Het op voordracht van de Wetenschappelijke Commissie Wijkanaanpak actief verspreiden van kwalitatief hoogwaardige kennis (de goede voorbeelden) om het beleidsleren bij partners te bevorderen.

2.13 Energiebeleid Gebouwde Omgeving

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

De gebouwde omgeving is de grootste achterblijver wat betreft de realisatie van de doelen voor CO₂-reductie (3 miljoen woningen minstens 30% zuiniger en alle nieuwbouw energieneutraal in 2020). Daarnaast veroorzaken energielasten een stijging van de woonlasten als gevolg van de stijgende energieprijzen. De lagere inkomensgroepen zijn mede daardoor niet in staat een bijdrage aan energiebesparing te leveren zonder ondersteuning. Lagere inkomensgroepen wonen doorgaans in energetisch slechte woningen. Het is de verantwoordelijkheid van het Rijk om de randvoorwaarden te scheppen om gedrags- en investeringsverandering mogelijk te maken, bijvoorbeeld in de vorm van regelgeving of subsidiëring.

Wie zijn de belangrijkste actoren

Woningcorporaties, lokale overheden, vertegenwoordigers bouw en vastgoed sector, vertegenwoordigers consumenten en brancheorganisaties, energiebedrijven, kenniscentra en adviesbureaus.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De huidige aanpak volgt uit een strategie van verleiding en verplichting door middel van vrijwillige convenanten met marktpartijen, het energielabel en de aanscherping van de Energieprestatie Coëfficiënt (EPC) in de nieuwbouw. Tevens zijn kantoren, onderwijs en zorg, prioritaire sectoren voor energiebesparing in de utiliteitsbouw vanwege het grootste besparingspotentieel.

De invoering van het energielabel in 2008 kent een turbulente geschiedenis en werd gekenmerkt door technische complexiteit. Sinds 1 januari 2010 is een vernieuwd energielabel ingevoerd. Recent onderzoek van de VROM-Inspectie en het Agentschap NL laten een positief beeld zien van de toepassing van het vernieuwde label. De Kamer wil geïnformeerd blijven over de wijze waarop het energielabel in de praktijk werkt. Er wordt, samen met markt- en consumentenpartijen, gewerkt aan een voorstel voor sancties en handhaving van de verplichting van het hebben van een energielabel op transactiemomenten.

Met de Energieprestatienorm (EPN; norm = methode) wordt de Energieprestatie Coëfficiënt (EPC) van een (ontwerp van een) gebouw bepaald. Op basis van de gebouw eigenschappen, de gebouwgebonden installaties en een gestandaardiseerd bewoners/gebruikersgedrag wordt de energieprestatie in een getal, de EPC, uitgedrukt. Het Bouwbesluit schrijft voor hoe hoog de EPC van een nieuw te bouwen gebouw mag zijn. Dit is een belangrijk instrument om nieuwbouw steeds energiezuiniger te maken.

Volgens de in de eerste helft van 2010 uitgevoerde evaluatie Schoon & Zuinig lijkt er wel een trendbreuk te zijn voor wat betreft energiebesparing in gebouwen, maar dit beeld wordt vertroebeld door de crisis. Uit berekeningen van het CPB en ECN/PBL wordt duidelijk dat het doel voor 2020 niet gehaald zal worden met de huidige beleidsinstrumenten. Het tempo is daarvoor niet hoog genoeg. Het instrumentarium is ontoereikend om eigenaren zo ver te krijgen dat zij energiebesparende maatregelen nemen.

Daarnaast zal de implementatie van de recent vastgestelde herziening van de EU-richtlijn (Energy Performance of Buildings Directive) een belangrijke stempel drukken op de komende kabinetsperiode (complexe materie die de nodige wetswijzigingen met zich meebrengt).

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Er wordt aangestuurd op twee sporen. Enerzijds de voorbereiding van verplichtende instrumenten en anderzijds het creëren van een volwassen vraag- en aanbodmarkt met als inzet de zogenaamde 'blok-voor-blok'-aanpak (BvB) op lokaal niveau en het doorzetten van de convenanten om de markt voor energiebesparende voorzieningen en diensten te professionaliseren en op te schalen. De rol van het Rijk is regievoerend en faciliterend. De uitvoerende taak komt duidelijk bij gemeenten te liggen.

Een nieuw kabinet kan beslissen of een pakket van verplichtende maatregelen wordt ingevoerd. Te denken valt aan verplichte verbetering van de voorraad door professionele woningverhuurders, het vastleggen van een minimum labelniveau etc. Deze maatregelen dienen om achterblijvers aan te zetten tot investeringen. Tot die tijd is marktontwikkeling noodzakelijk. Door middel van een bloksgewijze aanpak wordt de vraag bij gebouwgeïnteresseerden gestimuleerd. Hiervoor worden fiscale instrumenten en/of subsidies ingezet in combinatie met laagrenteleningen. De bestaande convenanten worden blijvend ingezet om een vraag- en aanbodmarkt te creëren en de eventuele introductie van verplichtende instrumenten te begeleiden. Na het ingaan van de verplichting zal het stimuleringsbudget enkel nog worden ingezet voor ondersteuning van kwetsbare groepen.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

De inzet van verplichtende maatregelen lijkt noodzakelijk om gestelde doelen te bereiken, tenzij wordt gekozen voor intensieve financiële stimuleringsregelingen. Momenteel worden twee verplichtende instrumenten verkend en uitgewerkt: Witte Certificaten en Energieprestatie-eisen in de bestaande bouw. Witte certificaten verplichten marktpartijen om een nader te bepalen CO₂-reductiedoelstelling te realiseren binnen een nader te bepalen termijn. Die reductiedoelstelling kan worden opgelegd aan energiebedrijven, maar bijvoorbeeld ook aan woningbouwcorporaties. Energieprestatie-eisen in de bestaande bouw sturen onder andere aan op de verplichting om een goed label te hebben voor een afzonderlijk gebouw. Er is veel geld nodig voor de benodigde investeringen en voor flankerend beleid om de woonlasten niet te zeer te laten stijgen en de koopkracht op peil te houden. De politieke en maatschappelijke discussie zal indringend zijn gezien de impact van verplichtende maatregelen voor de burger (ingreep in de privacy/vrijheid op eigendom als mede het kostenaspect) en voor het bedrijfsleven (tweeledig: positief is een aantrekkelijke markt, negatief is het moeten accepteren van een strakke reductiedoelstelling).

2.14 Integratievisie

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

- Onvoldoende deelname migranten aan de Nederlandse samenleving bijvoorbeeld onderwijs, scholing, arbeid, zorg;
- Overbelasting buurten en wijken waar achterstanden zich concentreren;
- Tweedeling in de samenleving, wantrouwen en frictie tussen groepen burgers.

Wie zijn de belangrijkste actoren

- Burgers (migranten en autochtone burgers)
- Gemeenten en vertegenwoordigers lagere overheden
- Instellingen en uitvoeringsorganisaties (handhaving, zorg, onderwijs, arbeid, woningcorporaties)
- Migrantenorganisaties
- Taalaanbieders, werkgevers en werkgeversorganisaties
- Diverse departementen

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

- Streven is een samenleving waarin iedereen meedoet en meetelt, ongeacht afkomst, traditie of religie.
- Alle burgers van Nederland zijn gelijkwaardig: mannen en vrouwen, homo's en hetero's, gelovigen en ongelovigen, gevestigde en nieuwe Nederlanders.
- Van migranten mag een extra inspanning worden verwacht om zich een plek te verwerven in de Nederlandse samenleving. Burgers zijn primair zelf verantwoordelijk voor een actieve deelname en voor het inlopen van achterstanden. Dat geldt ook voor migranten en hun kinderen. Het beheersen van de Nederlandse taal is daarvoor een eerste vereiste.
- Om hen te helpen geeft de Nederlandse samenleving hen de mogelijkheid in te burgeren en kansen om zich te ontplooien.
- Er zijn grenzen aan wat instellingen, professionals en wijkbewoners kunnen opvangen aan achterstanden en spanningen die samenhangen met culturele diversiteit.
- Het ontstaan van nieuwe achterstanden moet worden voorkomen. Dat vraagt om extra aandacht voor de toerusting van huwelijks- en gezinsmigranten – voor en na hun komst naar Nederland en voor nieuwe groepen (arbeids)migranten, zoals uit Midden- en Oost Europa.

Om de huidige problemen op te lossen en daarbij rekening te houden met de spankracht van de Nederlandse samenleving is het volgende nodig:

- Kiezen voor Nederland: dus investeren in een toekomst in Nederland. Dat begint met inburgering en je richten naar de Nederlandse samenleving. Migranten moeten hiervoor hun verantwoordelijkheid nemen. Dat zijn ze aan zichzelf verplicht, aan de samenleving en vooral aan hun kinderen.

- De rechtsstaat als basis voor samenleven. De rechtsstaat vormt het fundament van de samenleving en het kader voor integratie voor nieuwe Nederlanders. Het staat burgers vrij hun leven in te richten naar eigen religieuze en culturele inzichten, zolang dat binnen de grenzen van de rechtsstaat is en zij hun plichten als burger nakomen. Plaats voor andere rechtssystemen is er niet.
- Meedoen: Meedoen begint met inburgering. Volgende cruciale stappen zijn onderwijs en betaald werk. Meedoen vereist minimaal kennis van de Nederlandse taal, de samenleving en de rechtsstaat. Meedoen is in principe ieders eigen verantwoordelijkheid. De overheid ondersteunt waar nodig.
- Een selectief migratiebeleid. Geen herhaling van achterstand. Daarom grenzen stellen aan de komst van migranten die onvoldoende zijn toegerust voor een toekomst in Nederland. Er is extra aandacht voor de arbeidsmigratie uit de Midden- en Oost-Europese lidstaten, maar ook voor de komst van (asiel)migranten uit andere herkomstgebieden zoals Somalië, Irak en Afghanistan.
- Problemen benoemen en bespreken. Maatschappelijke problemen moeten aan de orde worden gesteld. Ruimte voor burgers om problemen en dilemma's van de veranderende samenleving te benoemen en bespreken. Debat moet wel in teken van oplossing staan en niet gericht zijn op het op de spits drijven van tegenstellingen en het uitsluiten van groepen. Niet ieder probleem waarbij nieuwe Nederlanders zijn betrokken is automatisch een integratieprobleem.

Beleidslijnen en maatregelen

- Wegwerken van achterstanden bij de inburgering. Weg van de vrijblijvendheid. Maar ook verbetering van de kwaliteit van de inburgering en inzet op inburgering op de werkvloer.
- Aanpak Marokkaans-Nederlandse en Antilliaans-Nederlandse probleemjongeren. Crimineel gedrag stevig aanpakken en perspectief bieden om volwaardig mee te doen.
- Maatregelen huwelijks- en gezinsmigratie. Bevorderen dat mensen toegerust naar Nederland komen en bestrijden van huwelijksdwang.
- Bevorderen van gemengd wonen en weloverwogen woonruimteverdeling.
- Tegengaan segregatie in het onderwijs via pilots.
- Aanpak discriminatie en vergroten weerbaarheid van slachtoffers.
- Extra aandacht voor jeugdwerkloosheid onder migrantenjongeren.
- Integratie arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie, onder meer door taalcursussen via werkgevers.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Zie paragrafen afzonderlijke onderwerpen.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Zie paragrafen afzonderlijke onderwerpen.

2.15 Inburgering en participatiebudget

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Van alle burgers wordt participatie in de samenleving verwacht. De komende jaren zal de noodzaak om een groter deel van de beroepsbevolking actief aan de arbeidsmarkt te laten deelnemen steeds groter worden. Diegenen die niet aan de arbeidsmarkt kunnen deelnemen, kunnen op andere wijze participeren in de samenleving, bijvoorbeeld door het verrichten van vrijwilligerswerk. Van iedere vorm van participatie is communicatie een wezenlijk onderdeel. Voor nieuwe Nederlanders (met name vreemdelingen en genaturaliseerde Nederlanders) betekent dit dat zij de Nederlandse taal op een zodanig niveau moeten beheersen, dat zij kunnen participeren.

Wie zijn de belangrijkste actoren

Het inburgeringsbeleid is altijd gekenmerkt door een sterk decentrale benadering. Het Rijk heeft de stelselverantwoordelijkheid en is vanuit die rol verantwoordelijk voor adequate wet- en regelgeving en het beschikbaar stellen van voldoende middelen. Gemeenten zijn uitvoeringsverantwoordelijk. Zij handhaven de inburgeringsplicht en faciliteren (zowel verplichte als vrijwillige) inburgeraars met een inburgeringsvoorziening.

Het inrichten van een participatiebudget waarin middelen van SZW, WWI en OCW gebundeld zijn, zorgt voor nauwe samenwerking tussen departementen. Ook binnen gemeenten stimuleert het de samenwerking tussen deze beleidsterreinen.

De inburgeringscursussen werden aanvankelijk vooral door de ROC's uitgevoerd. Sinds de invoering van de Wet Inburgering is de inkoopverplichting bij deze publieke instellingen opgeheven en kan een breed scala aan taalaanbieders cursussen aanbieden. Het gaat hier om de ROC's, particuliere reïntegratiebedrijven en private taleninstituten. Met de branche-organisaties (MBORaad, BoaBorea en Paepon/FOTIN) is regelmatig overleg.

Een belangrijke uitvoeringsverantwoordelijkheid is belegd bij de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO: fusie van IB-Groep met Cfi). Zij voert de centrale inburgeringsexamens uit, beheert een lening- en vergoedingensysteem en beheert het Informatiesysteem Inburgering (ISI): het belangrijkste landelijke informatiesysteem voor de inburgering.

Er zijn twee vormen van kwaliteitstoezicht ten behoeve van de inburgering. Het toezicht op de examens – zowel de centrale examens van de DUO als de decentrale examens – wordt uitgeoefend door het Kwaliteitscentrum Examinering (KCE). De sector van taalaanbieders heeft een eigen kwaliteitskeurmerk, op verzoek van WWI. Dit keurmerk wordt beheerd door de Stichting Blik op Werk.

In het stelsel is geen specifieke plek voor cliëntenparticipatie ingeruimd. Wel wordt op regelmatige basis overlegd met het Landelijk Overleg Minderheden (LOM) over beleidsvoorname en beleidsuitvoering. Het LOM heeft tevens een zetel in de Landelijke Raad Cliëntenparticipatie, die in de bijstands- en reïntegratiesector de belangen van cliënten vertegenwoordigt.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Wet inburgering

De inburgering wordt geregeld in de Wet- en regelgeving inburgering.

De inburgeringsplicht is in beginsel van toepassing op alle vreemdelingen van 18 tot 65 jaar van buiten de EU die permanent in Nederland verblijven. Dit houdt in dat een inburgeringsplichtige voldoende kennis van de Nederlandse taal en van de Nederlandse samenleving moet verwerven. De norm voor het voldoen aan de inburgeringsplicht is het inburgeringsexamen, of een ander vrijstellend diploma. Vrijwillige inburgeraars zijn met name genaturaliseerde Nederlanders, EU- en EER-onderdanen en Zwitsers die op juridische gronden niet tot inburgering kunnen worden verplicht, maar die wel een inburgeringsachterstand hebben.

Gemeenten zijn verplicht een inburgeringsvoorziening aan te bieden aan inburgeringsplichtige asielgerechtigden en geestelijke bedienaren. Gemeenten kunnen zelf bepalen welke overige verplichte en vrijwillige inburgeraars zij een voorziening aanbieden.

Inburgeringsplichtigen die op eigen kracht willen inburgeren, kunnen een lening en/of een vergoeding bij de DUO aanvragen voor een cursus bij een gekeurmerkte cursusinstelling. De lening is maximaal €5000 en de vergoeding maximaal 70% van de schuld tot een max. van € 3000,-. Het inburgeringsexamen bestaat uit vier verschillende examens

- het centraal praktijkexamen (20 portfolio-opdrachten of 4 assessments)
- het elektronisch praktijkexamen (EPE)
- de toets gesproken Nederlands (TGN)
- de Kennis van de Nederlandse samenleving (KNS)

Een van de doelstellingen van het Deltaplan inburgering is het inburgeringsstelsel te vereenvoudigen. Dat is gebeurd in een aantal tranches. De derde tranche zal naar verwachting in september in werking treden. Dan zullen gemeenten meer mogelijkheden krijgen om inburgeringsplichtigen in gevallen van schrijnende hardheid te ontheffen en kunnen de examens meetellen in de verdeling van het participatiebudget.

Wet participatiebudget

Het doel van het participatiebudget is

- Meer ruimte voor gemeenten om hun eigen beleidsafwegingen te maken bij de inzet van middelen om met meer maatwerk de burger gericht te helpen participeren.
- Minder administratieve lasten voor gemeenten.

De Wet participatiebudget is op 1 januari 2009 in werking getreden en geldt vanaf 2010 voor alle gemeenten. Binnen het participatiebudget zijn drie geldstromen gebundeld: inburgering (WWI), educatie (OCW) en re-integratie (SZW). De gemeenten ontvangen jaarlijks via SZW een ongedeeld participatiebudget dat zij, op enkele bestedingsregels na (verband houdende met educatie), vrij kunnen besteden aan participatievoorzieningen (inburgering, educatie, re-integratie, of een combinatie hiervan) voor de doelgroep.

Een grotere beleidsvrijheid voor gemeenten betekent logischerwijze minder sturingsmogelijkheden op de sectorale doelstellingen en ook de afrekeningssystematiek maakt afrekening op prestaties minder mogelijk.

In de begroting 2010 (begroting SZW artikel 47) staan de volgende reeksen:

	2010	2011	2012	2013	2014
Uitgaven aan gemeenten	1894461	1771845	1676612	1663177	1612177
w.v. Flexibel re-integratiebudget	1429270	1329270	1258270	1270270	1219270
w.v. Inburgering WWI	321100	333484	309251	28 816	283816
w.v. Educatie OCW	144091	109091	109091	109091	109091

In het participatiebudget zijn alleen middelen voor de participatievoorzieningen opgenomen. De uitvoeringskosten voor gemeenten worden overgeheveld naar het Gemeentefonds. Met de uitvoering van de inburgering door gemeenten is 63,5 mln. (in 2010 en 2011) respectievelijk 50,4 mln. (2012 en later) gemoeid.

De bewindslieden blijven verantwoordelijk voor de eigen materiewetten, de Wet inburgering, de Wet werk en bijstand en de Wet educatie en beroepsonderwijs. Ook blijven de respectievelijke budgetten op de begrotingen van betrokken departementen staan. Jaarlijks vindt overboeking van de middelen door OCW en WWI naar de begroting van SZW plaats.

Aantallen

De landelijke ambitie 2010 op basis van de bestuurlijke afspraken met gemeenten is 55.400. Er is voor 57.000 trajecten begroot.

In de eerste vijf maanden van 2010 hebben gemeenten 19.612 voorzieningen aangeboden.

Van de aangeboden voorzieningen in de eerste vijf maanden van 2010 heeft gemiddeld 61% een duaal karakter. Dit is boven de doelstelling van 60% duaal uit de begroting WWI 2010.

Het slagingspercentage ligt in deze periode op 71%. Dit is hoger dan de ambitie voor het slagingspercentage uit de begroting (60%).

Evaluatie staand beleid

Er is een wettelijke verplichting tot het uitvoeren van een evaluatie van de Wet inburgering binnen vier jaar na inwerkingtreding (1 januari 2007) ervan. Het evaluatieonderzoek naar de werking en resultaten van de inburgering in de periode 2007-2009 is uitgevoerd. Het rapport zal na de zomer aan de TK worden verzonden.

De TK is zelf ook bezig met een onderzoek naar het effect van de inburgering op participatie en eventuele verbetermaatregelen om dit effect te versterken. Dit onderzoek wordt naar verwachting ook na de zomer openbaar.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Extra inspanning in 2010

In 2010 is eenmalig een extra bedrag van € 75 mln. beschikbaar dat wordt ingezet voor een extra inzet op inburgering. Deze extra inzet is bedoeld om tot op heden moeilijk bereikbare delen van de doelgroep van inburgering (vrijwillige inburgeraars, werkende inburgeringsplichtigen) te bereiken.

Instrumenten zijn o.a. het op werkpleinen combineren van inburgering met deeltijd WW of re-integratie, de inzet op inburgering op de werkvloer en het bieden van mogelijkheden om instapcursussen aan te bieden aan mensen voor

wie de directe stap naar een inburgeringscursus te groot is. Daarnaast worden gemeenten die aangeven dat zij zich extra zullen inzetten voor inburgering beloond met een bonusbedrag. Dat bedrag kunnen gemeenten inzetten voor bijvoorbeeld het werven van inburgeringsbehoeftegen, het (doen) organiseren van kinderopvang en alle andere inspanningen die er toe leiden dat meer mensen een inburgerings-traject gaan volgen. Bovenstaande inspanningen worden betaald uit de afrekening voor gemeenten die in de periode 2007-2009 de afgesproken prestaties niet hebben gehaald.

Naar verwachting zullen in 2011 wederom prestatieafspraken met gemeenten worden gemaakt.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Door meer participatiebevorderende maatregelen op het participatiebudget aan te laten sluiten, kan nog meer effect worden bereikt.

2.16 Wet inburgering in het buitenland

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Om de integratie van nieuwe migranten in Nederland te waarborgen, dienen zij zich voor komst naar Nederland voor te bereiden op hun nieuwe toekomst. De Wet inburgering in het buitenland eist van huwelijks- en gezinsmigranten dat zij beschikken over basiskennis van de Nederlandse samenleving en taal. Zo voorkomen we dat nieuwe achterstanden ontstaan en zorgen we dat nieuwe migranten sneller en volledig kunnen participeren in de Nederlandse samenleving.

Wie zijn de belangrijkste actoren

- De Minister voor WWI is politiek en beleidsverantwoordelijk voor de Wet inburgering in het buitenland.
- De Minister van Buitenlandse Zaken is verantwoordelijk voor de uitvoering van de examens op 124 Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland.
- De Staatssecretaris van Justitie (en de IND namens deze) beoordeelt of de vreemdeling in het kader van de MVV-procedure (machtiging tot voorlopig verblijf) heeft voldaan aan het inburgeringsvereiste in het buitenland.
- Bij de uitvoering zijn diverse marktpartijen betrokken, zoals een consortium van Cinop en Pearson PKT, en Thieme Meulenhoff.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De Wet inburgering in het buitenland is in werking getreden per 15 maart 2006. De wet heeft als doel om personen die in het kader van gezinsvorming of – hereniging of als geestelijk bedienaar naar Nederland willen komen en die daarvoor een machtiging tot voorlopig verblijf (MVV) dienen aan te vragen, in het land van herkomst of bestendig verblijf voor

te bereiden op hun komst naar Nederland, teneinde sneller te kunnen integreren.

Het basisexamen inburgering in het buitenland dat op de 124 Nederlandse vertegenwoordigingen in het buitenland wordt afgenomen, bevat de volgende onderdelen:

- Toets Gesproken Nederlands (TGN) op niveau A1 min van het Europese Raamwerk voor Moderne Vreemde Talen. Dit niveau betekent dat men een beperkt aantal vertrouwde woorden en basiszinnen begrijpt en zich in een zeer beperkte mate kan uitdrukken.
- Kennis van de Nederlandse Samenleving (KNS) over o.a. wonen en werken, geschiedenis, staatsinrichting etc. Ten behoeve van de voorbereiding op het examen is een examenpakket samengesteld met de film Naar Nederland, de examenvragen voor het onderdeel KNS en oefentoetsen voor het onderdeel Nederlandse taal.

Stand van zaken

Tussen 15 maart 2006 en 31 december 2009 zijn er wereldwijd 28.459 examens afgelegd. 89% van de kandidaten slaagt. De meeste examens worden afgelegd in Turkije (21%), Marokko (15%) en Bangkok (5%).

Direct na de invoering van de Wet inburgering in het buitenland is het aantal MVV-toekenningen onder deze doelgroep gedaald (15.100 in 2005, 12.660 in 2006). In 2008 was het aantal aanvragen weer terug op het oude peil (15.033).

In 2009 is een wetsevaluatie uitgevoerd door Regioplan, de Universiteit Leiden en Ernst & Young. Hieruit blijkt o.a. dat

- de uitvoering van de examens zonder grote problemen verloopt
- de uitvoerings- en implementatiekosten binnen de kaders zijn gebleven
- de kandidaten over het algemeen goed voorbereid, gemotiveerd en enigszins zelfredzaam zijn
- er sprake is van een lichte toename in de taalkennis bij aankomst in Nederland
- het lange termijn effect op integratie in Nederland nog niet is vast te stellen ivm de korte tijd na inwerking-treding van de wet
- er geen strijdigheid is geconstateerd met de (internationale) rechtsorde

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Om meer effect te bereiken met de Wet inburgering in het buitenland zijn op korte termijn de volgende wijzigingen voorzien

- Verhoging van het niveau van de TGN naar niveau A1 per 1 december 2010 (en de wijziging van het Vreemdelingenbesluit daartoe)
- Toevoeging van de toets Geletterdheid en Begrijpend Lezen per 1 maart 2011 (en de wijziging van het Vreemdelingenbesluit daartoe)

- Uitbreiding van het zelfstudiepakket met een methode Nederland die voorbereidt op het examen per 1 januari 2011
- Opstartprikkels voor marktpartijen om cursussen Nederlands in het buitenland op te starten (exploitatie wordt doorbelast aan kandidaten) per 1 januari 2011
- Aanpassing van de vreemdelingen-circulaire om nader in te vullen in welke gevallen de inherente afwijking-bevoegdheid m.b.t. het examen buitenland niet van toepassing is, gereed per 1 januari 2011.

Op middellange termijn is het doel om de inburgering in het buitenland beter gaat aansluiten (inhoudelijk en procesmatig) op de inburgering in Nederland.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Zie hiervoor huwelijksmigratie

2.17 Huwelijksmigratie

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Een kwart van de gezinsmigranten die het inburgeringsexamen in het buitenland afleggen, is laag opgeleid. Dit is onvoldoende om in de Nederlandse samenleving te kunnen participeren. De instroom van deze laagopgeleide migranten heeft nadelige gevolgen voor hun inburgering, en de opvoeding en het onderwijs van hun kinderen.

De aanpak huwelijks- en gezinsmigratie is onder andere gericht op de bestrijding van fraude en misbruik in de migratieketen, verhoging van de inburgeringseisen in het buitenland en maatregelen die de emancipatie van huwelijksmigranten versterken zoals het tegengaan van huwelijksdwang, polygamie en neef-nicht huwelijken.

Wie zijn de belangrijkste actoren

- De Minister voor WWI is coördinerend op dit dossier en politiek eindverantwoordelijk.
- De Staatssecretaris en de Minister van Justitie zijn verantwoordelijk voor een belangrijk deel van de maatregelen in de migratieketen en het straf- en civielrecht.
- De Minister van Buitenlandse Zaken is verantwoordelijk voor de uitvoering van het inburgeringsexamen buitenland en daarmee betrokken bij de wijzigingen daarin.
- Bij de uitvoering van de maatregelen zijn diverse partijen betrokken, waaronder de IND, de vertegenwoordigers uit het LOM (landelijk overleg minderheden) en diverse marktpartijen

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

In reactie op een motie van het CDA (Van Toorenburg) en de PvdA (Dijsselbloem) die het kabinet oproept tot een integrale aanpak voor huwelijksmigratie, is op 2 oktober 2009 de Aanpak huwelijks- en gezinsmigratie naar de TK

verzonden. In de brief zijn verschillende maatregelen opgenomen rondom 4 pijlers

- Versterking van de handhaving fraude en misbruik in de migratieketen
- Versterking van de inburgerings- en integratiemaatregelen
- Versterking van emancipatie van huwelijksmigranten en hun referenten
- Internationale inzet (m.n. binnen de EU)

Op 30 juni is de eerste voortgangsbrief naar de TK verzonden.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Op korte termijn

- Verhoging inburgeringseisen in het buitenland zodat men beter is voorbereid op de toekomst in Nederland. Per 1 december 2010 wordt niveau verhoogd naar niveau A1, per 1 maart 2011 de schriftelijke toets toegevoegd.
- Voorlichtingscampagne aan huwelijksmigranten en hun referenten over hun toekomst in Nederland (met als focus: rechten, plichten, verantwoordelijkheden als huwelijkspartners en tegengaan van uitwassen zoals huwelijksdwang en geweld) (najaar 2010)
- Betere benutting van de inburgering in Nederland om huwelijksdwang, opsluiting en geweld tegen te gaan (uitkomsten onderzoek hiernaar verschijnen in november 2010)
- Scherpere handhaving op fraude en misbruik in de migratieketen, zodat meer mensen aan de formele eisen voldoen. Dit komt integratie ten goede (continue inzet bij IND)
- Introductie van de mogelijkheid voor toekomstige huwelijksmigranten om inzage te krijgen in het huwelijks- en antecedentenverleden van toekomstige partners (uitkomsten onderzoek hiernaar verschijnen in december 2010)
- Introductie van een zelfstandig huisvestingsvereiste voor huwelijksmigranten (uitkomsten van lopende onderzoek verschijnen in november 2010)
- Europese inzet voor scherpere eisen voor huwelijksmigranten. In het najaar 2010 verschijnt het groenboek van de Europese commissie. Dit is een gelegenheid om het Nederlandse standpunt in te brengen.

Op middellange termijn

- Op middenlange termijn is het doel dat de inburgering in het buitenland beter aansluit (inhoudelijk en procesmatig) op de inburgering in Nederland.
- Het verhogen van de leeftijdsgrens voor het erkennen van internationale huwelijken, het niet erkennen van polygame huwelijken en bestrijding van dwanghuwelijken door onder meer een toets bij voorgenomen neef-nichthuwelijken. Een wetswijziging is in voorberei-

ding en zal door het nieuwe kabinet in procedure worden gebracht.

- Versterking en verruiming van de strafrechtelijke mogelijkheden tot aanpak van huwelijksdwang. Wetsvoorstel kan naar verwachting na de zomer 2010 in consultatie worden gegeven.
- Introductie van een zorgplicht voor partners die een buitenlandse partner naar Nederland halen. De partner krijgt daarmee formele verantwoordelijkheden in het inburgeringstraject van zijn buitenlandse partner. Hiervoor is een wetswijziging van de Wi vereist.

2.18 Remigratiewet

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

De Remigratiewet biedt faciliteiten aan personen uit de doelgroepen van het integratiebeleid die niet zelf in de kosten kunnen voorzien voor vrijwillig definitief vertrek naar hun herkomstland. (Aanvrager moet afstand doen van het Nederlanderschap.) De Tweede Kamer nam een motie tot Heroverweging van de voorwaarden voor deze wet aan. Op 13 november 2009 is door de minister voor WWI een aantal aanpassingsvoorstellen voor de Remigratiewet bij brief aan de Tweede Kamer voorgelegd. De Kamer gaf aan de wetswijzigingsvoorstellen af te wachten.

Wie zijn de belangrijkste actoren

De Inspraakorganen van het Landelijk Overleg Minderheden (LOM), Nederlands Migratie Instituut (voorlichtingsorgaan Remigratiewet), Sociale Verzekeringsbank (uitvoeringsorgaan wet).

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De wetsaanpassingen betreffen de volgende onderwerpen:

- beperking van de doelgroepen tot de eerste generatie;
- reikwijdte doelgroepen conform Wi/Wib voor personen met mvv-verplichting;
- beperking voormalige arbeidsmigranten uit huidige EU-landen tot degenen die hier kwamen vóór de toetreding van hun herkomststaat tot de EU;
- beperking instroom potentiële aanvragers tot de datum van inwerkingtreding van de aanpassingsvoorstellen (hierdoor krijgt de wet een tijdelijk karakter);
- verhoging van de leeftijd van 45 jaar naar 55 jaar voor aanvragen van de voorziening met een maandelijkse uitkering;
- verlenging van de termijn van werkloosheid van 6 maanden naar 1 jaar en de verlenging van de termijn rechtmatig verblijf hier van 3 jaar naar 8 jaar voordat een aanvraag kan worden ingediend;
- afschaffen van de basisvoorzieningen (d.w.z. de tegemoetkoming voor reis- en transportkosten van huisraad en voor de eerste twee maanden na remigratie);

- bezien uitkeringshoogten op eventuele aanpassing sinds het ontstaan in 1985.

Het aanpassingspakket kan met het remigratiebudget worden gefinancierd.

De leeftijdsverhoging en afschaffen van de basisvoorzieningen vergen wetswijzigingen. De andere aanpassingen betreffen onderliggende regelgeving.

De wijzigingsvoorstellen zijn ambtelijk voorbereid en kunnen in september interdepartementaal worden behandeld ter verzending aan de Kamer. Het LOM heeft begrip voor aanpassing van aanvraagtermijnen maar is oneens met de verhoging van de leeftijdsvoorwaarde van 45 jaar naar 55 jaar, afschaffing van basisvoorzieningen voor oudere uitkeringsgerechtigden, beperking van de doel-groep tot de eerste generatie die bij binnenkomst 18 jaar was en beperking van de instroom tot de datum van inwerkingtreding van de aanpassingen.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Korte termijn

- Zodra de wijzigingsvoorstellen zijn ingediend is het mogelijk dat de remigratie-aanvragen toenemen door personen beneden 55 jaar. In de ramingen is rekening gehouden met een toename, maar hoe deze toename zal uitpakken hangt ook af van andere factoren, zoals het economisch getij op het moment dat de wetswijziging openbaar is.
- Het LOM kan gaan lobbyen bij de Tweede Kamer over de aanpassingen.

Lange termijn

- Na de hausse door last-minute aanvragen van 45-plussers is mogelijk dat de aanvragengolf even aanhoudt doordat de doelgroepen via de aanpassingen worden uitgebreid tot die van de Wet inburgering en de Wet inburgering buitenland. Daarna zullen de aanvragen waarschijnlijk terugvallen naar een nieuw niveau. Hiermee is in de ramingen rekening gehouden.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

- Afhankelijk van het nieuwe regeerakkoord eventuele aanpassing van datgene wat aan voornemens bij de Tweede Kamer is aangekondigd.
- Indiening bij de Tweede Kamer van datgene, dat al aan de Kamer is aangekondigd onder het voorgaande kabinet en ambtelijk is voorbereid, door het nieuwe missionaire kabinet.

2.19 Aanpak risicogroepen

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Bepaalde groepen, waaronder Marokkaans- en Antilliaans-Nederlandse risicjongeren, de Roma en de Somalische Nederlanders zijn oververtegenwoordigd op onder andere de terreinen overlast, schooluitval, werkloosheid en criminaliteit.

Wie zijn de belangrijkste actoren

WWI coördineert de aanpak en wordt hierbij ondersteund door Jus, BZK, Jeugd & Gezin, OCW en SZW. Gemeenten zijn belangrijke partners.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Het kabinet kiest voor probleemgericht beleid een combinatie van aanvullende specifieke maatregelen en een geïntensiveerde generieke aanpak. Deze extra inzet is tijdelijk van aard en steunt grotendeels op de reguliere aanpak op de terreinen van schooluitval, werkloosheid, overlast en criminaliteit. Daarnaast bevordert het Rijk t.b.v. de aanpak van alle risicogroepen kennisdeling via themasessies, conferenties en handreikingen. Bij zowel de aanpak van Marokkaans- als Antilliaanse-Nederlandse risicjongeren als bij de aanpak van Roma ondersteunt het Rijk de betrokkenheid van de betreffende gemeenschap.

Marokkaans-Nederlandse risicjongeren

Het beleid is gericht op het stellen van grenzen en het bieden van perspectieven en richt zich op een lokale aanpak. Het Rijk heeft in het bestuurlijk overleg van 17 juni jl. met de 22 gemeenten uit het samenwerkingsverband "Aanpak Marokkaans-Nederlandse risicjongeren" afspraken gemaakt om in 2,5 jaar de problematiek terug te dringen. De gemeenten leggen primair verantwoording af aan de gemeenteraad en overleggen periodiek met de minister over de behaalde resultaten.

Antilliaans-Nederlandse risicjongeren

De 22 Antillianengemeenten hebben in het bestuurlijk overleg op 17 juni jl. dezelfde ambitie uitgesproken, maar niet nader gekwantificeerd. Aan de hand van een kwantitatieve monitor die op dit moment wordt uitgevoerd, bespreken Rijk en gemeenten jaarlijks de voortgang. In 2013 wordt de ondersteuning door het Rijk van de gemeenten afgebouwd en de aanpak via de reguliere instellingen voortgezet.

Roma

De gesignaleerde problemen die 'Roma-gemeenten' ondervinden zijn disproportioneel hoge criminaliteit, extreem hoog schoolverzuim en overlast. De Roma-gemeenten zijn zélf verantwoordelijk voor de aanpak van de problemen van de lokale Roma-bevolking. Het Rijk wil deze gemeenten stimuleren de mogelijkheden binnen het

generieke beleid zo effectief mogelijk te benutten. Het Rijk faciliteert de uitwisseling van 'best practices' op het gebied van handhaving met de vrijgemaakte middelen voor het 'Platform Roma-gemeenten'. Daarnaast zijn extra middelen ingezet ter bestrijding van schoolverzuim.

Somalische Nederlanders

Er is sprake van grote achterstand in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, grote afhankelijkheid van uitkeringen en oververtegenwoordiging van verdachten in de criminaliteit. De omvang van de groep Somalische Nederlanders is echter beperkt (26.000 personen) en verspreid over het land. Het kabinet geeft aan dat het generieke beleid op dit moment voldoende aanknopingspunten biedt om de problemen aan te pakken en kiest er niet voor om voor deze groep specifiek beleid te ontwikkelen.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Marokkaans-Nederlandse jongeren

- Breder inzet van de middelen: om de flexibiliteit van de lokale aanpak te vergroten heeft WWI in het bestuurlijk overleg van 17 juni 2010 aangegeven dat de middelen vanaf 2010 breder mogen worden ingezet dan alleen voor straatcoaches en gezinsmanagers. Deze bredere inzet dient in direct verband te staan met het terugdringen van de oververtegenwoordiging van Marokkaans-Nederlandse jongeren op de 3 terreinen.
- Quicksan gemeentelijke plannen: om de uitgangspositie en de voortgang te kunnen meten, hebben Rijk en gemeenten afgesproken om naast de monitor een jaarlijkse quickscan naar de gemeentelijke aanpak uit te voeren. In deze quickscan worden in korte tijd de kern van de problematiek en de beleidsinterventies per gemeente in kaart gebracht.

Marokkaans- en Antilliaans-Nederlandse jongeren

- Uitvoering monitor: de monitor die op dit moment wordt uitgevoerd, brengt de huidige stand van zaken in kaart. In volgende jaren zal met vervolgmetingen inzichtelijk worden of er op de genoemde terreinen vooruitgang wordt geboekt.

Roma

WWI en OC&W hebben gezamenlijk € 600.000,- vrijgemaakt ter bestrijding van schoolverzuim onder Roma-kinderen. De projectvoorstellen worden momenteel uitgevoerd door de gemeenten. De kennis en ervaring die hiermee wordt opgedaan zal verspreid worden onder andere gemeenten met vergelijkbare vraagstukken. Ook op het gebied van handhaving zal het Rijk kennisdeling blijven stimuleren; voor de jaren 2010 t/m 2012 zijn middelen vrijgemaakt voor het 'Platform Roma-gemeenten'.

Somalische Nederlanders

Vooralsnog wordt de aanpak van de problematiek via het generieke beleid ingezet. Wel wordt de ontwikkeling in deze groep nauwgezet gevolgd.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Het Rijk gaat ervan uit dat na afloop van deze extra ondersteuning de reguliere instellingen voldoende zijn toegerust om de aanpak van de problematiek effectief via het generieke beleid voort te zetten.

2.20 (Lokale) aanpak antidiscriminatie, antiracisme, antisemitisme

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

Uit de Monitor Rassendiscriminatie 2009 (in opdracht van WWI), die onlangs in juli 2010 is verschenen, blijkt dat sommige groepen zich nog steeds veel gediscrimineerd voelen. Met name Marokkaanse en Turkse Nederlanders ervaren relatief veel rassendiscriminatie ten opzichte van andere groepen Nederlanders.

De meeste discriminatie vindt lokaal plaats, op gemeentelijk niveau. De aanpak van discriminatie vindt dan primair ook daar plaats. Onder invloed van bezuinigingen kan de lokale aandacht wegzakken.

Naar aanleiding van het spoeddebat over de toename van antisemitisme op donderdag 24 juni 2010, is de motie v.d. Staaï aangenomen die de regering verzoekt om een actieprogramma bestrijding antisemitisme op te stellen. Deze motie zal onder coördinatie van BZK worden uitgevoerd. De brief wordt samen opgesteld met de departementen JUS, WWI en OCW (en eventueel Jeugd en Gezin).

Wie zijn de actoren

De minister voor WWI is primair verantwoordelijk voor de (coördinatie van de) aanpak van racisme /discriminatie op grond van ras en aanverwante gronden (huidskleur, nationaliteit en etniciteit). Ook richt de minister voor WWI zich meer op de preventieve aanpak van rassendiscriminatie. Overige actoren zijn andere departementen, lokale overheden, veldpartijen, anti-discriminatiebureaus.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Agendering en monitoring vanuit de rijksoverheid. Vanuit de rijksoverheid wordt tweejaarlijks een monitor rassendiscriminatie uitgebracht waarin de ontwikkeling van rassendiscriminatie wordt gemonitord. De brief over de aanpak van antisemitisme moet nog worden opgesteld. De Kamer verwacht hierover voor de komende begrotingsbehandelingen (najaar 2010) bericht te worden.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Qua agendering staat op korte termijn (najaar 2010) een conferentie gepland waarin de resultaten van de monitor rassendiscriminatie worden gepresenteerd aan onder andere gemeenten, antidiscriminatiebureaus, ngo's, LOM-organisaties en sociale partners. Deze conferentie kan het rijk benutten om bij gemeenten nogmaals aandacht te vragen voor de aanpak van (rassen)discriminatie. Op de lange termijn zou het kabinet bijvoorbeeld scherp kunnen kijken naar de effectiviteit van allerlei ingezette maatregelen.

Op de lange termijn zal ook verkend worden of de huidige opzet van de monitor effectief en efficiënt genoeg is, dan wel te verkennen op welke wijze we zicht kunnen houden op de ontwikkelingen van rassendiscriminatie (in relatie tot andere discriminatiemonitors).

De insteek van de brief aanpak antisemitisme is met name de strafrechtelijke aanpak (BZK/JUS verantwoordelijk), met aanvullend preventief beleid (waar de minister voor WWI vooral verantwoordelijk voor is). De minister heeft aangegeven het in de brief het niet alleen over de aanpak van antisemitisme te willen hebben, maar heeft aangegeven een brede aanpak te willen met daarin ook islamofobie en homofobie.

Vertrouwen in de aanpak van rassendiscriminatie

Er worden door de rijksoverheid al verschillende initiatieven genomen om burgers (rassen)discriminatie te laten melden. Uit de Monitor Rassendiscriminatie 2009 blijkt dat discriminatie vaker voorkomt dan wordt gemeld bij een antidiscriminatievoorziening (ADV), de politie of het OM. De belangrijkste reden is dat men denkt dat melden niet helpt. Om (rassen)discriminatie daadwerkelijk aan te kunnen pakken, is melden of aangifte doen wel degelijk van belang. Zeker voor groepen Marokkaanse- en Turkse Nederlanders, die aangeven zich vaak gediscrimineerd te voelen, is dit een punt om specifiek aandacht aan te besteden.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

BZK heeft vorig jaar zomer een publiekscampagne gehouden om de meldingsbereidheid te laten vergroten.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

De campagne zal dit jaar worden herhaald.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Vanuit de rijksoverheid kunnen goede voorbeelden worden aangedragen waaruit blijkt dat melden wel helpt en echt bijdraagt tot het daadwerkelijk kunnen aanpakken van discriminatie (in kaart brengen van "succesvoorbeelden"),

zodat het vertrouwen in de aanpak van (rassen)discriminatie toeneemt.

Vergroten weerbaarheid jongeren

In het algemeen ervaren jongeren vaker discriminatie dan ouderen. Jongeren bevinden zich vaker op terreinen waar discriminatie voor kan komen, zoals de horeca, in het onderwijs en op de arbeidsmarkt.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Diverse kleine projecten op lokaal niveau zijn gesubsidiëerd.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Projecten / programma's kunnen prominenter worden ingezet waarbij het streven is om te voorkomen dat jongeren die slachtoffer zijn van discriminatie helemaal afhaken. Succesvoorbeelden van projecten en programma's kunnen landelijk uitgerold worden.

Mensenrechteneducatie/burgerschap

Vanuit verschillende internationale organisaties van de VN, van de EU en van de Raad van Europa, maar ook vanuit de Kamer, wordt regelmatig gevraagd naar meer mensenrechteneducatie op scholen.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

Tijdens het vorige kabinet is er al meer aandacht besteed aan homodiscriminatie op scholen. Tijdens het spoeddebat op 24-06-2010 over antisemitisme heeft de Kamer omtrent de aanpak van antisemitisme ook gevraagd om meer aandacht in het onderwijs.

Uit de International Civics and Citizenship Education Study van juni 2010, blijkt dat Nederlandse scholieren slecht scoren op het gebied van burgerschap in vergelijking met hun Europese leeftijdsgenoten. Zo hebben ze minder kennis van het politiek systeem en staan ze zeer afwijzend ten opzichte van gelijke rechten voor migranten.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

Niet van toepassing.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Het nieuwe kabinet zou breder kunnen inzetten op mensenrechteneducatie, in de vorm van kennis over de rechtsstaat en de grondrechten (en Art.1).

Discriminatie op het internet

Discriminatie op het internet aanpakken is en blijft lastig. Vanwege de anonimiteit en de geringe (mogelijkheden voor) controle, kan het internet een vluchtplek zijn waar discriminerende uitingen kunnen worden gedaan die in de 'offline wereld' sneller opvallen.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

De Rijksoverheid subsidieert het Meldpunt Discriminatie Internet (MDI). Het MDI heeft als belangrijkste taak het behandelen van meldingen over discriminatie op het internet en het verwijderen krijgen van gemelde strafbare uitingen. Daarnaast heeft de toenmalige minister voor WWI afspraken met een aantal websites gemaakt over inspanningen om discriminerende en haatzaaiende teksten binnen het uur te verwijderen.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Het nieuwe kabinet kan op deze lijn voortbouwen en meer inzetten op de aanpak van discriminatie op het internet door zelfregulering van meerdere websites aan te sporen en te ondersteunen. Dit wordt reeds verkend door ambtelijk Nctb, ambtelijk WWI en ambtelijk Justitie.

Urgente Dossiers Programma Rechtsstaat

Programma Rechtsstaat: Het belang van de democratische rechtsstaat neemt toe. Het Rijk zet zich in om vrijheid, gelijkwaardigheid en pluriformiteit uit te dragen als bindende principes. De kracht van het rechtsstatelijk denken is dat het burgers aanspreekt op hun gedrag en niet op hun etniciteit of religie.

Op 4 dossiers binnen het Programma Rechtsstaat moet de (opvolger van) de Minister voor WWI mogelijk direct reageren, te weten: (1) onderzoek Verwey-Jonker Instituut naar pedagogisch klimaat in islamitisch weekendonderwijs, (2) inventarisatie GGD naar kindermishandeling in (o.a. islamitisch) non-formeel onderwijs en (3) onderzoek FORUM naar (o.a. indoctrinatie op) internaten Fetullah Gülen-beweging.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe

- Islamitisch weekendonderwijs: toegezegd voor zomer 2010, onderzoek is nog niet gereed.
- Inventarisatie kindermishandeling: voorbereidingen GGD voor inventarisatie lopen.
- Fetullah Gülen internaten: onderzoek naar internaten en huiswerkbegeleidingsinstituten loopt.

Wat is er op de korte termijn voorzien en wat op lange termijn

- Islamitisch weekendonderwijs: media-aandacht en grote politieke druk om onderzoek spoedig af te ronden.
- Inventarisatie kindermishandeling: media-aandacht (korte termijn), inventarisatie gereed najaar 2011.
- Fetullah Gülen internaten: onderzoek is zomer 2010 gereed, hiervoor is zeer veel aandacht vanuit media en Tweede Kamer.

Wat zijn mogelijkheden voor een verdere aanpak

Niet van toepassing.

3. VROM-brede dossiers

3.1 Regionale uitvoeringsdiensten

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave

De kwaliteit van vergunningverlening, toezicht en handhaving op het gebied van Milieu, Ruimte en Bouwen door decentrale overheden laat te wensen over (commissie Mans juli 2008). Versnippering van uitvoerende taken over 500 uitvoerende organisaties en onvoldoende en vrijblijvende samenwerking tussen deze organisaties zijn hiervan belangrijke oorzaken. Het behalen van de maatschappelijke doelen, een schoon en veilig Nederland, komt hierdoor in het gedrang.

Betrokken actoren

Hoewel er een brede erkenning is van de problemen bij de uitvoering van het omgevingsrecht, bestaat er bij een deel van de gemeenten weerstand tegen de maatregelen die nodig zijn om deze problemen aan te pakken. Het bedrijfsleven is gebaat bij uniformiteit en professionaliteit op het gebied van vergunningverlening en toezicht en is daarom een warm pleitbezorger van de noodzakelijke maatregelen.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe?

IPO en VNG hebben in 2009 in een *package deal* afspraken gemaakt om de problemen op te lossen. Een essentieel onderdeel daarvan is de inrichting van een landsdekkend netwerk van regionale uitvoeringsdiensten (RUD's) die vanaf 1 januari 2012 in opdracht van gemeenten en provincies complexe taken op het gebied van vergunningverlening, milieutoezicht en -handhaving uitvoeren. De werkgebieden van deze diensten zijn in beginsel congruent met het werkgebied van de huidige politie- en veiligheidsregio's. Hierdoor wordt de afstemming met OM en politie een stuk eenvoudiger. De RUD's hebben geen zelfstandige bevoegdheden. Afsproken is om de RUD's onder regie van de provincies via een *bottom up* processen tot stand te brengen. De afspraak is ook om de RUD's wettelijk te borgen.

De EK heeft zich in dit voorjaar uitgesproken tegen een wettelijke borging. Dit heeft er mede toe geleid dat het *bottom up* proces vertraging heeft opgelopen. Een hierop volgende motie van de TK waarin de mogelijkheid voor een wettelijke verplichting nadrukkelijk wordt opgehouden, heeft dit niet helemaal kunnen compenseren.

Wat is er op korte termijn voorzien en wat op lange termijn?

Tijdens bestuurlijk overleg tussen IPO, VNG, UvW en VROM in juni 2010 is afgesproken de in de *package deal* uitgezette lijn wordt doorgezet. Provincies zullen in oktober opgave doen van de stand van zaken van het *bottom up* proces. Dan moet het kabinet vaststellen of er voldoende zicht is op het tot stand komen van een adequate uitvoeringsstructuur. Als dat niet het geval is de vraag aan de orde of het kabinet alsnog dwingende regelgeving in wil zetten.

3.2 WABO

Wat is het maatschappelijk probleem

De omgevingsvergunning is een geïntegreerde vergunning voor bouwen, wonen, monumenten, ruimte, natuur en milieu. Met één vergunningaanvraag, ingediend bij één loket, één procedure, één beschikking, één rechtsbeschermingsprocedure en kortere doorlooptijden, wordt de dienstverlening aan burgers en bedrijven sterk verbeterd. De omgevingsvergunning dwingt de vergunningverlener tot een integrale afweging van toestemming en handhaving. Het dwingt daarmee het bevoegd gezag (gemeenten en provincies) tot een efficiënte inrichting van werkproces en organisatie. Het dwingt tot een omslag in werken van aanbod- naar vraaggericht en is hiermee tevens een cultuuromslag in de organisatie. Daarnaast heeft VROM ingezet op het digitaliseren van het vergunningproces. De bij de overheden in gebruik zijnde formulieren (1600) zijn vervangen door één aanvraagformulier met daaraan verbonden een behandeldossier. Dit alles leidt tot een administratieve lastenverlichting van 105,5 mln euro voor de ondernemers en 26,5 mln euro voor de burgers. Daarnaast is de kwaliteit van het vergunningproces belangrijk verbeterd.

Betrokken actoren

De actoren in het proces zijn de vergunningverleners in casu het bevoegde gezag (gemeenten en provincies) vertegenwoordigd door hun koepels VNG en IPO. Het bevoegde gezag wordt geadviseerd door waterschappen (indirecte lozingen), Dienst regelingen van LNV (Flora- en Fauna ontheffingen), Dienst Landelijk gebied van LNV en provincies (natuurbescherming), de Brandweer, (brandveiligheid), Milieudiensten en de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (monumentenvergunning). Ook het Rijk is vergunningverlener op grond van de Wabo. Het ministerie van VROM voor de defensie-inrichtingen en het Ministerie van EZ voor de mijnbouw.

De Programmadirectie Omgevingsvergunning zorgt voor het tot stand komen van de Omgevingsvergunning. Eén van de taken is het zorgdragen voor de wet- en regelgeving. Hiertoe is een Wet algemene bepalingen omgevingsrecht (Wabo) tot stand gebracht. Daarnaast de Invoeringswet Wabo en tal van onderliggende regelgeving waarvan het Besluit omgevingsrecht (Bor) de belangrijkste is. De omgevingsvergunning beslaat een breder domein dan alleen VROM en omvat ook vergunningen van EZ (mijnbouwvergunning), OCW (monumenten) en LNV (Flora en Fauna en natuurbescherming). Tussen deze departementen bestaat een intensief samenwerkingsverband. Naast de wetgeving is de programmadirectie verantwoordelijk voor het ontwikkelen en uitvoeren van een omvangrijk implementatieprogramma om de betrokken overheden en het bedrijfsleven in staat te stellen de omgevingsvergunning uit te voeren. De derde belangrijke taak is het ontwikkelen

en implementeren van een digitaal instrument om de omgevingsvergunning digitaal te kunnen aanvragen en behandelen (het Omgevingsloket online). VROM is ook eigenaar van het digitale loket.

Wat is er op korte termijn en wat op lange termijn

Na diverse keren te zijn uitgesteld is de omgevingsvergunning op 1 oktober 2010 in werking getreden. Dit is onlangs besloten in een Bestuurlijk Overleg met VROM, IPO, VNG en Unie van Waterschappen. Sinds begin juli 2010 is het loket beschikbaar als oefenloket. Zowel het nieuwe werkproces als het digitale instrumentarium zal ongetwijfeld nog tot de nodige vragen en opmerkingen leiden op operationeel en op bestuurlijk niveau. In ieder geval heeft VROM samen met IPO en VNG voorzien in de nodige nazorg.

De invoering van de omgevingsvergunning betekent het einde van het realiseren van een integraal vergunningproces. Het ligt in de bedoeling de reikwijdte en de werkingssfeer nog uit te breiden en verder te werken aan een meer afgestemd toetsingskader. Daarnaast wordt gewerkt aan een bredere visie op het omgevingsrecht waarin de Wabo een plek moet krijgen. Uiterlijk 31 december 2010 zal de programmadirectie ophouden te bestaan. De taken die er op dat moment nog zijn zullen worden overgenomen door een nieuwe Wabo-unit, die onder één van de bestaande directies zal komen te hangen.

3.3 Caribisch Nederland

Wat is het maatschappelijke probleem/de maatschappelijke opgave c.q. de maatschappelijke opgave

Op 10-10-2010 krijgen de eilanden Bonaire, St Eustatius en Saba (Caribisch Nederland) de status van openbaar lichaam, een positie die vergelijkbaar is met een Nederlandse gemeente. Vanaf de datum van transitie geldt op de BES-eilanden Nederlands recht en is de Minister van VROM politiek verantwoordelijk voor wat betreft Milieu, Ruimte, Bouwen en Wonen op deze eilanden. Door de specifieke omstandigheden is het niet mogelijk de thans bestaande Nederlandse regelgeving onverkort op deze eilanden van toepassing te verklaren. Er moet dus "maatwerk" regelgeving worden gemaakt. Een aantal bestaande landsverordeningen (waaronder drinkwater, kadaster, ruimtelijke ontwikkelingsplanning, openbare registers en huurcommissieregeling) op de eilanden wordt op 10 oktober 2010 omgezet in Nederlandse wetten voor de BES-eilanden. Daarnaast is de Wet VROM BES opgesteld voor de VROM-regelgeving op de BES-eilanden. Deze wet zal naar verwachting per 1 januari 2011 in werking treden. Het lokale bestuur moet zich voorbereiden op de uitvoering van die regelgeving. Zo zal er riolering en een afvalwaterzuivering moeten worden aangelegd, het afval gescheiden moeten worden ingezameld en moet de drink-

watervoorziening worden verbeterd. Ook alle bedrijven moeten nog van een milieuvergunning worden voorzien.

Betrokken actoren

Het lokale bestuur staat aan de lat om op basis van de wet die momenteel in voorbereiding is, eilandsverordeningen op te stellen waarin meer gedetailleerde regels voor specifieke onderwerpen als huisvesting, bouwen, afvalstoffen en afvalwater worden uitgewerkt. Het is ook verantwoordelijk voor de uitvoering van de regels en het toezicht daar op. De minister van VROM is verantwoordelijk voor het opstellen van de wettelijke regels, voor vergunningverlening en toezicht bij een beperkt aantal grote bedrijven en voor het interbestuurlijke toezicht. De minister van BZK is medeondertekenaar. De rijksinspecties, inclusief de VROM-Inspectie, werken samen bij de uitoefening van het rijkstoezicht, zodat het toezicht effectief wordt uitgevoerd en zo min mogelijk toezichtlast veroorzaakt.

Wat is de aanpak en stand van zaken tot nu toe?

Momenteel wordt gewerkt aan de wet VROM BES die als kaderwet zal dienen voor uitvoeringsbesluiten op het gebied van Milieu, Ruimte, Wonen en Bouwen. De ontwerp-wet is in augustus 2010 ter behandeling aangeboden aan de Tweede Kamer. Verder zijn uitvoeringsbesluiten (AMvB's) in ontwikkeling die waar nodig meer gedetailleerde regels stellen over onderwerpen als inrichtingen, bouwen, ruimtelijke ordening, milieueffectrapportage, ontgrondingen, drinkwater, implementatie verdragsrechtelijke verplichtingen (Montréal en Bazel) en zware ongevallen en risico's. Om het lokaal bestuur te ondersteunen bij de vormgeving en uitvoering van het beleid binnen het VROM domein en het ambtelijk apparaat voor te bereiden op de uitvoering van de nieuwe regels is een drietal VROM medewerkers gestationeerd op de eilanden.

Wat is er op korte termijn voorzien en wat op lange termijn?

Dit najaar zal naar verwachting de wet VROM BES door de TK worden behandeld.

De inwerkingtreding van uitvoeringsbesluiten is gepland in de periode juli 2011 tot januari 2012.

Op 10 oktober 2010 zullen twee ministeriële regelingen in werking treden (ongediertebestrijding en kadaster). Het is nog te vroeg om in te schatten of en zo ja welke andere ministeriële regelingen zullen worden opgesteld.

4. Rijksgebouwendienst (Rgd)

4.1 Algemeen

Taak en missie

De Rgd zorgt voor de huisvesting van rijksdiensten en internationale organisaties. De vastgoedportefeuille is zeer divers: kantoren, musea, paleizen, rechtbanken, gevangenissen en laboratoria. De circa 2000 gebouwen staan verspreid over het hele land, vaak op toplocaties in de binnensteden. Het totale bruto vloeroppervlak bedraagt ruim 7 miljoen m², waarvan 3,9 miljoen m² kantoor en 1,3 miljoen m² penitentiaire inrichting. Zo'n 5 miljoen m² is eigendom van de staat, de rest wordt gehuurd of geleased. De missie van de Rgd is bij te dragen aan het succesvol functioneren van zijn klanten door het bieden van efficiënte en effectieve huisvestingsoplossingen. Tevens draagt de Rgd met het in stand houden van monumenten bij aan het behoud van ons cultureel erfgoed

Rijkshuisvestingsstelsel

Sinds 1 januari 1999 staan de huisvestingsgelden niet meer op de begroting van de Rgd, maar op die van de ministeries zelf. Zij betalen huur ('gebruiksvergoeding') aan de Rgd voor hun huisvesting en bepalen zelf de locatie, omvang en kwaliteit daarvan. Per diezelfde datum is de Rgd een batenlastendienst geworden. De omzet bedroeg in 2009 ruim € 1,5 miljard, met een nadelig saldo van een kleine € 6 miljoen.

Sinds oktober 2008 is het directoraat-generaal Organisatie en Bedrijfsvoering Rijk (DGOBR) van het ministerie van BZK verantwoordelijk voor de kaderstelling voor het rijksbrede beleid op het terrein van de rijkshuisvesting. De Rgd is nu een pure uitvoeringsorganisatie.

Organisatie

Tot nu toe was de minister van VROM in organisatorische zin verantwoordelijk voor de Rgd (dus o.a. voor personeel, continuïteit en integriteit) en de minister voor WWI verantwoordelijk voor de kwaliteit van de uitvoering van de rijkshuisvesting. Namens beiden treedt de sg op als "eigenaar". Bijzondere of politiek gevoelige beslissingen worden voorgelegd aan de minister voor WWI, zoals beslissingen groter dan € 25 miljoen.

In het kader van de zogenaamde "ontvlechting" staat de Rgd sinds begin 2009 op wat grotere afstand van de rest van VROM. Zo maakt de dg geen deel meer uit van de bestuursraad en de bewindsliedenstaf, maar vindt besluitvorming ten aanzien van de Rgd plaats in het bilaterale overleg tussen de sg en de dgRgd.

¹ Een uitzondering hierop vormen de drie staatspaleizen en de huisvesting van de Hoge Colleges van Staat en het ministerie van AZ. Hiervoor is de minister voor WWI verantwoordelijk en de middelen staan dan ook op de WWI-begroting.

Ultimo 2009 was de bezetting van de Rgd 960 fte. De dienst heeft regiokantoren in Haarlem, Groningen, Arnhem en Eindhoven.

4.2 Rijksbouwmeester

De Rijksbouwmeester - sinds 15 augustus 2008 Liesbeth van der Pol - heeft de volgende taken:

- Het adviseren van de minister van VROM en de directeur-generaal van de Rgd op het gebied van architectuur en stedenbouw.
- Het bevorderen en bewaken van de architectonische kwaliteit en de stedenbouwkundige inpassing van rijksgebouwen.
- Het gevraagd en ongevraagd adviseren van de regering op het gebied van stedenbouw, monumenten, architectuur(beleid) en beeldende kunst.
- Het vervullen van een centrale functie bij de voorbereiding en uitvoering van het rijksarchitectuurbeleid.

De Rijksbouwmeester is als 'primus inter pares' lid van het College van Rijksadviseurs (CRA). Het CRA is aangesteld om gevraagd en ongevraagd te adviseren over het architectuurbeleid in de meeste brede zin van het woord. De vier rijksadviseurs zijn benoemd door de eigen moederministeries, te weten VROM (Rijksbouwmeester), LNV (Rijksadviseur voor het Landschap), VenW (Rijksadviseur voor de Infrastructuur) en OCW (Rijksadviseur voor het Cultureel Erfgoed).

Het Atelier Rijksbouwmeester, dat het CRA ondersteunt, maakt deel uit van de Rgd, maar heeft daarbinnen een onafhankelijke positie.

4.3 Veiligheid

Verantwoordelijkheid en risico's

De Rgd is verantwoordelijk voor de bouwtechnische kwaliteit van zijn portefeuille. Met advies en technische maatregelen draagt de Rgd daarnaast bij aan de veiligheid van personen, informatie en (kunst)objecten en aan de continuïteit van bedrijfsprocessen. De verantwoordelijkheid voor het stellen van algemene veiligheidseisen ligt bij de beleidsdepartementen en voor specifieke eisen aan de rijkshuisvesting bij BZK/DGOBR of onze individuele klanten. De Rgd adviseert gevraagd en ongevraagd over deze eisen. Politiek en communicatief blijken veiligheidsincidenten in de rijkshuisvesting steeds gevoelig te zijn. Incidenten, klein en groot, krijgen vrijwel altijd veel aandacht van de media: brand (Schiphol, Catshuis), constructie (gevelplaten Hoftoren, trap Sieboldhuis, dak Walterboscomplex), inbraak, diefstal en molest (asielextremisme detentiecetra), informatiebeveiliging (gebouwtekeningen op straat). Daarnaast, en van dezelfde orde, zijn gezondheidsrisico's: asbest (Rijksmuseum, kantongerecht Hilversum) en legionella (gevangenis Scheveningen).

Vrijwel altijd is sprake van een gedeelde verantwoordelijkheid met de gebouwgebruiker en uitvoerende partijen. De positie van de Rgd verschilt per situatie. De Rgd komt steeds meer op afstand te staan van het bouwproces en huurt ook veel gebouwen van de markt. Veiligheid dient dan te worden gezeurd via contracteisen en toezicht op naleving van wettelijke en contractuele verplichtingen. Thans wordt onderzocht hoe hierin nog verbetering kan worden aangebracht.

Aspectprogramma's

Waar breed in rijksgebouwen problemen spelen of nieuwe regelgeving om maatregelen vraagt in een groot deel van de portefeuille, worden aspectprogramma's ontwikkeld en uitgevoerd. Thans in uitvoering zijn programma's voor brandveiligheid, legionellapreventie en veilig werken op hoogte.

Binnen het Programma Brandveiligheid worden de actiepunten (brand)veiligheid van de Dienst Justitiële Inrichtingen en de Rgd uitgevoerd. Deze komen voort uit de kabinetsreactie op het rapport van de Onderzoeksraad voor Veiligheid over de oorzaken en leerpunten van de brand op het cellencomplex Schiphol-Oost van oktober 2005. De Rgd werkt onder andere aan:

- realisatie bouwtechnische maatregelen justitiële inrichtingen. In 2009 is fase 1 afgerond: alle cellen in justitiële inrichtingen zijn op het niveau basisveiligheid gebracht (niveau bestaande bouw uit het Bouwbesluit 2003). Er is gestart met fase 2. Hierin wordt de gehele inrichting op het doelniveau gebracht. Het doelniveau voor de gebruiksfunctie 'dwangverblijf' is nieuwbouwniveau en voor de overige ruimten niveau bestaande bouw uit het Bouwbesluit 2003. Fase 2 is medio 2011 gereed.
- verbreden brandveiligheidsaanpak naar de gehele voorraad rijksgebouwen: in 2009 gestart.
- Naar aanleiding van de inspectie Brandveiligheid Justitiële Inrichtingen in 2008 is aan de Tweede Kamer toegezegd dat in 2010 de VROM-Inspectie, Arbeidsinspectie, Inspectie Openbare Orde en Veiligheid en Inspectie Sanctietoepassingen opnieuw een inspectie uitvoeren.

4.4 Rgd en duurzaamheid

Positionering

De Rgd is één van de pioniers op het terrein van duurzaam bouwen. Grote marktpartijen hebben zich dit kwaliteitsaspect inmiddels goed eigen gemaakt en beconcurreren elkaar op de hoogste duurzaamheidsscores, vooral bij nieuwbouw. Belangrijke stimulans is dat duurzaam vastgoed beter rendeert en leegstandsrisico's verlaagt. Vanuit de gewenste voorbeeldrol wil de Rgd een stimulerende rol blijven vervullen en legt de nadruk nu op de verduurzaming van de gehele

voorraad. Vooral voor het klimaatprobleem is dat op korte termijn van meer belang dan incidentele iconen.

Duurzaam inkopen

Het vorige kabinet heeft Duurzaam Inkopen voor de overheid geïntroduceerd. Op grond daarvan worden bij koop- en huurtransacties en bij nieuw- en verbouw van alle rijksgebouwen hogere eisen gesteld dan op grond van de bouwregelgeving. Deze eisen betreffen de algehele duurzaamheid (milieu-index) en energie (energielabels).

Maatregelen in de voorraad

Het rijk moet in 2020 25% minder energie verbruiken dan in 2007. De Rgd faciliteert deze ontwikkeling langs drie lijnen:

- maatregelen aan de gebouwen en installaties die kunnen worden uitgevoerd zonder het bedrijfsproces te verstoren. Dit zal in 2015 gereed zijn.
- criteria voor duurzaamheid bij afstoot en aankoop of aanhuur van panden.
- ingrijpende technische maatregelen op 'natuurlijke momenten' (bij onderhoud, renovatie en verhuizingen).

4.5 Aanbesteden

Alle projecten van de Rgd worden aanbesteed. Hierbij zijn verschillende aanbestedings- en contractvormen mogelijk. Het kiezen van de vormen gebeurt via een afwegingskader. Bij een investeringswaarde vanaf € 25 miljoen wordt onderzocht of volledig geïntegreerd aanbesteden van het project meerwaarde biedt. Specifiek aan zo'n geïntegreerd contract ("pps") is dat verschillende fasen van een huisvestingsproject, inclusief onderhoud en facilitaire diensten, gezamenlijk worden uitbesteed aan één private partij (of aan een cluster van partijen). De meest gebruikte vorm van een geïntegreerd contract is DBFMO: Design, Build, Finance, Maintain en Operate. DBFMO is een middel om een betere prijs-kwaliteitverhouding te krijgen. De ervaringen in de afgelopen jaren tonen aan dat DBFMO leidt tot significante meerwaarde en betere beheersing in tijd en geld. Momenteel lopen onder andere de volgende pps-projecten: het ministerie van Financiën Den Haag, Dienst Uitvoering Onderwijs / Belastingdienst Groningen, Justitieel Complex Schiphol, Hoge Raad Den Haag en VROM - Rijnstraat 8 Den Haag.

De minister van Financiën informeert de Tweede Kamer, mede namens u, periodiek over de voortgang in het beleid en de uitvoering van DBFM(O).

4.6 Enkele grote projecten

Rijksmuseum Amsterdam

Sinds december 2003 vindt in het Rijksmuseum de grootste verbouwing uit zijn geschiedenis plaats. Er is nieuwbouw gepland, originele muurdecoraties keren terug en de vaste opstelling wordt geheel gewijzigd. De heropening is voor-

zien in de eerste helft van 2013. De verbouwing blijft binnen de financiële kaders, al is er enige spanning op het budget door onvoorziene tegenvallers. De Tweede Kamer wordt twee keer per jaar door de minister van OCW geïnformeerd over de voortgang.

Paleis op de Dam

Na 3,5 jaar bouwtijd zijn medio 2009 de renovatie, modernisering en deelrestauratie van het interieur afgerond. Momenteel wordt gewerkt aan een restauratie van de gevel en het veilig en waterdicht maken van het dak. Het project bestaat in hoofdzaak uit technisch herstel, en voor een klein deel uit visueel herstel. Dit project moet eind 2011 gereed zijn. Zowel qua tijd als geld ligt het project op schema.

Ministeries van Justitie & Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Sinds 2000 ontwikkelt de Rgd nieuwe huisvesting voor Justitie en BZK in het Wijnhavenkwartier in centrum Den Haag. In 2008 is de bouw begonnen, in 2012 zal het nieuwbouwcomplex (met torens van circa 146 meter hoog) klaar zijn, begin 2013 zullen de ministeries verhuizen. De voortgang van het project gaat voorspoedig en de financiële status is gezond.

Detentiecentrum Alphen aan den Rijn

In 2007 is dit nieuw gebouwde detentiecentrum geopend. Sinds de oplevering zijn er gebreken aan het licht gekomen (zoals lekkages en verkeerd gelegde bekabeling). Hiervoor zijn herstelwerkzaamheden aan de gang. Per 1 augustus 2010 wordt het centrum tijdelijk gesloten voor grondige inspectie en meerdere herstelwerkzaamheden. Afronding is gepland voor zomer 2011. In overleg met uw ambtsvoorganger is besloten tot een evaluatie van dit project, met betrekking tot toezicht en opleveringprocedures. De Tweede Kamer heeft meerdere malen vragen gesteld over de perikelen rond dit gebouw.

Internationale organisaties

Nederland, en specifiek Den Haag, trekt steeds meer internationale organisaties aan. De Rgd wordt daardoor vaker gevraagd voor de huisvesting van deze organisaties. De projecten verschillen sterk van de normale bouwprojecten binnen de dienst (vaak mede door de grootte van de organisatie en de politieke gevoeligheid). Het Atelier Huisvesting Internationale Organisaties (AHIO) is speciaal opgericht voor deze projecten, als vast aanspreekpunt voor de klant. Lopende projecten zijn het Libanon Tribunaal, Sierra Leone Tribunaal, International Criminal Court, Europol en Eurojust.

Paleis Soestdijk

De Rgd werkt sinds 1 januari 2007 aan de toekomst van paleis Soestdijk. Van 2007 tot eind 2010 zijn paleis en tuin tijdelijk opengesteld voor publiek. De afgelopen jaren

bezochten ruim 430.000 mensen het paleis; de exploitatie over de periode 2007-2010 is kostenneutraal verlopen. Het was de bedoeling voor eind 2010 te beslissen over een nieuwe bestemming. Er zijn opties, maar partijen willen zich alleen financieel binden als de overheid duidelijkheid geeft over haar bijdrage in de kosten van restauratie, renovatie, beheer en onderhoud van gebouwen en landgoed. Uw ambtsvoorganger heeft in juli 2010 de Tweede Kamer geïnformeerd over zijn besluit om paleis Soestdijk nog een jaar (2011) langer open te houden ('Soestdijk in transit'). Het is aan het nieuwe kabinet om een besluit te nemen over de herbestemming vanaf 2012.

5. Rijksuitgaven

Het totaal van de rijksuitgaven bedraagt 254,7 miljard euro. VROM heeft hier slechts een bescheiden aandeel in: 1.1 mld. Voor WWI is meer geld gereserveerd: 3.2 mld. De verdeling van deze uitgaven staat gespecificeerd in de begrotingen van VROM (inc. waddenfonds) en WWI.

5.1 WWI

De minister voor WWI heeft een eigen begroting en dus een zelfstandige begrotingsbehandeling in het parlement. De WWI-begroting bevat uitsluitend programmagelden. De budgetten voor personeel en materieel staan op de begroting van VROM.

Begroting 2011 (x € 1 000)			
Omschrijving	Oorspronkelijk vastgestelde begroting		
	verplichtingen	uitgaven	ontvangsten
Totaal	3 166 858	3 239 632	448 665
Beleidsartikelen		3 219 750	448 665
01 Stimuleren krachtige steden, vitale wijken en voldoende woningbouw	3 982	4 232	0
02 Stimuleren van een duurzame kwaliteit van woningen, gebouwen en bouwwerken	52 602	79 464	9 091
03 Garanderen van keuzemogelijkheden en betaalbaarheid op de woningmarkt	2 612 253	2 629 450	377 569
04 Integratie niet-westerse migranten	443 948	449 948	58 937
05 Kennis en Ordening Wonen, Wijken en Integratie	15 730	12 031	2 711
06 Rijkshuisvesting	44 625	44 625	357
Niet-beleidsartikelen		19 882	0
95 Algemeen	772	22 336	0
96 Onverdeeld	- 7 054	- 2 454	0

5.2 Budgettaire besluitvormingsmomenten:

De begrotingscyclus kent een paar belangrijke momenten in het jaar. Dit zijn momenten waarop de budgettaire besluitvorming binnen het kabinet plaatsvindt en de diverse begrotingsproducten (begroting, jaarverslag, enz.) worden opgesteld en behandeld in het parlement.

De ontwerpbegroting is van alle begrotingsproducten het meest bekende en veelal meest bepalende voor de budgettaire (speel)ruimte van het departement. De totstandkoming van de ontwerpbegroting omvat een aantal stappen:

1. Het ministerie van Financiën stuurt in het najaar van t-2 een begrotingsaanschrijving naar de vakministers met technische en procedurele uitgangspunten voor het opstellen van de departementale begrotingen.
2. In februari/maart van t-1 sturen de vakministers hun beleidsbrieven naar Financiën. Daarbij wordt rekening gehouden met het resultaat van de uitvoering van de begroting in het lopende en laatst afgesloten jaar.
3. Het ministerie van Financiën stuurt in maart van t-1 de Kaderbrief naar de vakdepartementen. De Kaderbrief bevat een beschrijving van het actuele macro-economische beeld (op basis van de concept-CEP (centraal economisch plan) van het CPB) en van de daaruit voortvloeiende budgettaire kaders voor de voorjaarsbesluitvorming.
4. Eind maart en begin april van jaar t-1 vinden er bilaterale gesprekken plaats tussen de vakministers en de minister van Financiën, de zogenoemde biechtstoel-procedure. In deze gesprekken wordt onderhandeld over de honorering van budgettaire claims en over de omvang van de departementale bijdrage aan generale

problematiek. De uitkomst van deze gesprekken wordt samengevat in een besluitvormingsmemorandum dat de minister van Financiën eind april aan de MR aanbiedt.

5. Het besluitvormingsmemorandum wordt verwerkt in de 1e suppletore begroting van jaar t-1, in de voorjaarsnota, in de totalenbrief en in de ontwerpbegroting voor jaar t.
6. In juni van jaar t-1 dienen de vakministers hun conceptontwerpbegrotingen in bij het ministerie van Financiën. Vervolgens vindt interdepartementale afstemming plaats, waarbij bijzondere aandacht uitgaat naar de politiek ingekleurde beleidsagenda's.
7. In juli en augustus van jaar t-1 worden, indien nodig, de besluiten aangepast aan de hand van de meest actuele informatie over de macro-economische situatie (op basis van respectievelijk koningin-MEV (macro-economische verkenning) en concept-MEV van het CPB). Deze aanpassingen worden vastgelegd in respectievelijk de julibrief en augustusbrief.
8. Medio augustus van t-1 vergadert de Ministerraad een aantal dagen achtereenvolgend over de Miljoenennota en departementale begrotingen. Dit is een cruciaal moment. Eventuele geschillen kunnen alleen dan nog worden beslecht. Na behandeling in de Ministerraad gaan de begrotingen naar de Raad van State voor advies. Indien nodig stelt het vakdepartement, in overleg met het ministerie van Financiën, een nader rapport op naar aanleiding van het advies van de Raad van State.
9. Op Prinsjesdag biedt de minister van Financiën de Miljoenennota en alle begrotingen namens het hele kabinet het parlement aan.
10. In het najaar wordt de ontwerpbegroting, eventueel aangevuld met een of meerdere nota's van wijziging, door de Tweede Kamer behandeld. Behandeling in de Eerste Kamer geschiedt doorgaans rond de jaarwisseling. Mocht een begroting niet tijdig bij wet worden vastgesteld, dan geldt de zogenoemde vier-twaalfde-regeling. Mocht deze situatie op enig moment op VROM van toepassing zijn, dan zal FEZ u dan informeren over de consequenties.
11. De begroting kan lopende jaar t gewijzigd worden. Het eerste moment daartoe is bij 1e suppletore begroting. Deze wordt tegelijk met de voorjaarsnota vastgesteld. De voorbereiding op de 1e suppletore begroting van jaar t loopt samen met die van de ontwerpbegroting voor jaar t+1, voorzover beschreven bij bovenstaande punten 2 tot en met 5.
12. Een tweede mogelijkheid om de begroting aan te passen is bij 2e suppletore begroting. Deze hangt samen met de najaarsnota. Vooruitlopend op de 2e suppletore begroting kan in de ontwerpbegroting voor jaar t+1 al wel een beeld worden geschetst van de vermoedelijke uitkomsten voor jaar t, maar deze aanpassingen

worden pas bij 2e suppletore door het Parlement geautoriseerd. Alleen in uitzonderlijke situaties vindt ook in het najaar een biechtstoelprocedure plaats. Wel dient de minister van Financiën een besluitvormingsmemorandum in bij de Ministerraad.

13. In februari van jaar t+1 wordt het begrotingsjaar boekhoudkundig afgerond. Daarbij wordt de begroting aangepast aan de definitieve realisaties. Dit wordt verwerkt in de zogenoemde slotwet en het financieel jaarverslag. Beide worden op de derde woensdag van mei, gehaktdag, door de minister van Financiën aan het parlement aangeboden. Nadat de Tweede Kamer met hem over de hoofdlijnen van het gevoerde beleid en beheer (het verantwoordingsdebat) heeft gesproken, voert elke vakminister over zijn jaarverslag met de betreffende vaste commissie. Met de goedkeuring van de slotwet verlenen de Staten-Generaal de betreffende minister decharge voor het gevoerde beheer.

Begrotingsverantwoording:

Minister:

Als formele afsluiting van de begrotingscyclus leggen de vakministers jaarlijks verantwoording af over het gevoerde beleid, zowel inhoudelijk als financieel. Deze fase mondt uit in decharge over het gevoerde beheer door de Staten-Generaal.

Voor elk van de drie begrotingsartikelen waar de minister(s) van VROM en WWI verantwoordelijk voor zijn, te weten art. 11 VROM, artikel 18 WWI en tenslotte art. 63 het Wad-fonds wordt een jaarverslag opgesteld. Het jaarverslag bestaat uit:

- een algemeen gedeelte;
- het beleidsverslag: centraal staat het gevoerde beleid op de beleidsterreinen en de budgettaire gevolgen van dit beleid;
- De jaarrekening: de financiële verantwoordingsstaat van het begrotingsartikel, de departementale saldibalans met toelichting en de jaarrekening van de baten-lastendiensten;
- Enkele bijlagen: o.a. de toezichtrelaties met zelfstandige bestuursorganen (ZBO's) en rechtspersonen met een wettelijke taak (RWT's), de inkoop van adviseurs en tijdelijk personeel (inhuur externen) en de publicatie personele topinkomens.
- Het opstellen van de jaarverslagen wordt gecoördineerd door de directie FEZ. Directies en diensten leveren bijdragen over de bereikte resultaten, verrichte activiteiten en ingezette middelen voor hun operationele doelstellingen uit de begroting.

Algemene Rekenkamer

De Algemene Rekenkamer controleert de rechtmatigheid van de uitgaven die in de departementale jaarverslagen

worden verantwoord. De Rekenkamer baseert zich mede op de uitkomsten van het onderzoek van de auditdiensten. De Rekenkamer presenteert haar bevindingen in het rapport bij het jaarverslag. Bij het schrijven hiervan is er in de praktijk contact met de ministeries, maar het formele overleg vindt eerst ambtelijk en later bestuurlijk hoor en wederhoor. Als de Rekenkamer alle jaarverslagen heeft onderzocht, stelt ze een verklaring van goedkeuring op bij het financieel jaarverslag van het rijk van de minister van Financiën.

Demissionaire status

Gezien de demissionaire status van het kabinet Balkenende IV is mei jl. met de Tweede Kamer overeengekomen dat de parlementaire behandeling van de jaarverslagen over het begrotingsjaar 2009 tegelijk met de begrotingsbehandeling 2011 plaatsvindt.

Experiment Verbetering verantwoording en begroting

VRM/WWI neemt met Buitenlandse Zaken, VWS, Jeugd en Gezin en LNV deel aan het experiment Verbetering verantwoording en begroting. Belangrijkste doelstelling van het experiment betreft meer focus en politieke relevantie in de begroting en het jaarverslag met inachtneming van het verminderen van verantwoordingslasten en bureaucratie. In het experiment wordt ervoor gezorgd dat een koppeling tussen de doelstellingen uit het kabinetsprogramma en de beleidsartikelen. Verder wordt met het experiment meer focus aangebracht op de beleidsprioriteiten van het departement en is er meer aandacht voor beleidsconclusies. In samenwerking met de deelnemende departementen, de Algemene Rekenkamer de Tweede Kamer wordt het experiment in 2010 geëvalueerd.

Afkortingen

ABC: (directie) Aandachtsgroepen, Betaalbaarheid en Corporaties (WWI)

AD: Auditdienst

ADV: antidiscriminatievoorziening

AGS: Adviesraad Gevaarlijke Stoffen

AHIO: Atelier Huisvesting Internationale Organisaties

AMvB: Algemene maatregel van bestuur

AO: algemeen overleg (in het parlement)

ARBO: arbeidsomstandigheden

Awir: Algemene wet inkomensafhankelijke regelingen

AZ: (ministerie van) Algemene Zaken

BES (-eilanden): Bonaire, St. Eustatius en Saba

BASIC (-landen): (Fr.) Brazilië, Zuid-Afrika, India en China

BIRK: Besluit Investerings Ruimtelijke Kwaliteit

BJZ: (directie) Bestuurlijke en Juridische Zaken (VROM-breed)

BLD: baten-lastendienst

BLS: Besluit Locatiegebonden Subsidies

BNP: bruto nationaal product

BO: Bestuurlijk Overleg

BO: (directie) Bestuursondersteuning (VROM-breed)BR: Bestuursraad

B/T: Belastingdienst/Toeslagen

BuZa: (ministerie van) Buitenlandse Zaken

BvB: blok-voor-blok (aanpak)

BZK: (ministerie van) Binnenlandse Zaken en Koninkrijksaangelegenheden

CBS: Centraal Bureau voor de Statistiek

COM: (directie) Communicatie (VROM-breed)

CRA: College van Rijksadviseurs

CCS: (En.) Carbon Capture and Storage = CO₂-opslag

CdK: Commissaris der Koningin

CEP: Centraal Economisch Plan (van het CPB)

CFV: Centraal Fonds Volkshuisvesting

Chw: Crisis- en Herstelwet

Cie: Commissie

cio: Chief Information Officer

CM: (stafafdeling) Crisismanagement

COP: (En.) Conference of Parties = (internationale) conferentie (over biodiversiteit, klimaat)

CPB: Centraal Planbureau

CSD: (En.) Commission on Sustainable Development = (VN-)Commissie duurzame ontwikkeling

CSK: Centrale Strategie en Kenniseenheid (VROM-breed)

dB: decibel

DC: Directeurencontact (een platform van corporatiebestuurders)

DEF: (ministerie van) Defensie

dg, DG: directeur-generaal, Directoraat-Generaal

DHC: Dienst van de Huurcommissie

DI: (programmadiirectie) Duurzaam Inkopen

DLG: Dienst Landelijk Gebied

DUO: Dienst Uitvoering Onderwijs

EBPD: (En.) Energy Performance of Buildings Directive = EU-richtlijn energieprestatie gebouwen

ECN: Energieonderzoek Centrum Nederland

EER: Europese Economische Ruimte

EGO: Energiebeleid Gebouwde Omgeving

EHS: ecologische hoofdstructuur

EIB: Economisch Instituut voor het Bouwbedrijf

EK: Eerste Kamer

EP, EP'er: (lid van) Europees Parlement

EPC: Energieprestatiecoëfficiënt

EPE: elektronisch praktijkexamen

EPN: Energieprestatienorm

EPZ: Elektriciteitsproductiemaatschappij Zuid-Nederland

ETS: (En.) Emission Trade System = Emissiehandelsstelsel

EU: Europese Unie

EVK: Erkenning informeel Verworven Competenties

EZ: (ministerie van) Economische Zaken

FAO: (En.) (VN-)organisatie voor voedsel en landbouw

FES: Fonds Economische Structuurversterking

FEZ: (directie) Financiële en Economische Zaken (VROM-breed)

FIN: (ministerie van) Financiën

FM: Facilitair Management

FO: (directie) Frontoffice (Rgd)

G4, G31: (groep van) 4, resp. 31 grootste gemeenten in Nederland

G77: (groep van) 77 ontwikkelingslanden

GGD: Gemeentelijke of Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst

GGO: genetisch gemanipuleerd organisme

GO: (directie) Gebiedsontwikkeling (Ruimte)

GS: (college van) Gedeputeerde Staten

HFR: hogefluxreactor

HRM: (En.) human resource management

IAK: Integraal Afspraken Kader (over Almere)

ICRE: (voorportaal) Interdepartementale Commissie Ruimtelijke Economie

ICT: informatie- en communicatietechnologie

I&I: (directie) Inburgering en Integratie (WWI)

IND: Immigratie- en Naturalisatiedienst

INECE: (En.) International Network for Environmental Compliance and Enforcement = internationaal netwerk voor naleving en handhaving milieuregels

INSPIRE: (En.) Infrastructure for Spatial Information in the European Community = EU-richtlijn voor geo-informatie

IOC: Internationaal Olympisch Comité

IPE: Interdepartementaal Programma Energietransitie

IPO: Interprovinciaal Overleg

ISI: Informatiesysteem Inburgering

IV: (directie) Informatievoorziening (VROM-breed)

IVBN: (vereniging van) Institutionele Beleggers in Nederlands Vastgoed

IZ: (directie) Internationale Zaken (Milieu)

JenG: (minister voor) Jeugd en gezin

JUS: (ministerie van) Justitie

KC: kerncentrale
KCE: Kwaliteitscentrum Examinering
K&L: (directie) Klimaat en lucht (Milieu)
K&V: (directie) Kennis en Verkenningen (WWI)
KFD: Kernfysische Dienst (VI)
KNS: Kennis van de Nederlandse samenleving
kV: kilovolt
LAW: Landelijke Alliantie Wijknaanpak
LEI: Landbouweconomisch Instituut
LIB: Luchthavenindelingsbesluit
LNV: (ministerie van) Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit
LOK: (directie) Leefomgevingskwaliteit (Ruimte)
LOM: Landelijk Overleg Minderheden
LSA: Landelijk Samenwerkingsverband Aandachtswijken
LTO: Land- en Tuinbouworganisatie
MA: (En.) Millennium Ecosystem Assessment
MD: Management Development
MDI: Meldpunt Discriminatie Internet
MER, m.e.r.: milieueffectrapportage, milieueffectrapport
MEV: macro-economische verkenning (door het CPB)
MIT, MIRT: Meerjarenprogramma Infrastructuur(, Ruimte) en Transport
MKBA: Maatschappelijke Kosten-/Baten- Analyse
MOE(-landers): staatsburgers van Midden- en Oost-Europa
MRV: meten, rapporteren en verifiëren
mTon; megaton
MVO: maatschappelijk verantwoord ondernemen
MVV: machtiging tot voorlopig verblijf
MW: megawatt
NAM: Nederlandse Aardoliemaatschappij
Nctb: nationaal coördinator terrorismebestijding
NEa: Nederlandse Emissieautoriteit
NEPROM: (vereniging van) Nederlandse Projectontwikkelingsmaatschappijen
NLS: Nalevingsstrategie
NSL: Nationaal samenwerkingsprogramma Luchtkwaliteit
ngo: (En.) non-governmental organization = niet-overheidsinstelling
NHG: Nationale Hypotheekgarantie
NIMBY: (En.) not in my back yard
NRO: directie Nationale Ruimtelijke Ordening (Ruimte)
NIROV: Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting
NSP: Nationale Sleutelprojecten
OBR: (directoraat-generaal) Organisatie en Bedrijfsvoering Rijk
OCW: (ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OECD (En.), OESO: organisatie voor economische samenwerking en ontwikkeling
OHS: Olympische Hoofdstructuur
OM: Openbaar Ministerie
OPB: Overlegplatform Bouw
OPEC: (En.) Organisatie van Aardolie Exporterende Landen
OS: (ministerie voor) Ontwikkelingssamenwerking
OV: Openbaar vervoer
PAS: Programmatische Aanpak Stikstof PBL: planbureau voor de Leefomgeving
PDV: (programmadiirectie) Verstedelijking
PHP: provinciale herstructureringsprogramma's (PHP)
PMN: (programmadiirectie) Mooi Nederland
PNH: (programmadiirectie) Nieuwe Huisvesting VROM/VenW
P&O: (directie) Personeel en Organisatie (VROM-breed)
Por: portefeuille
PPS: publiek-private samenwerking
psg: plaatsvervangend secretaris-generaal
PV: Permanente Vertegenwoordiger (van Nederland bij een internationale organisatie)
RAAM: Randstad-besluiten Amsterdam Almere Markermeer
RB: (directie) Risicobeleid (Milieu)
rbm: rijksbouwmeester
RCE: Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
REDD: (En.) Reduction emissions by deforestation and degradation = vermindering emissies door kappen en kwaliteitsverlies bossen
Rgd: Rijksgebouwendienst
RLI: Raad voor Leefomgeving en Infrastructuur (in oprichting)
RO: ruimtelijke ordening
ROEA: ruimtelijke ontwikkeling en economische analyse
RUD: Regionale Uitvoeringsdienst
RVOB: Rijksvastgoed- en Ontwikkelbedrijf
RvS: Raad van State
RWT's: rechtspersonen met een wettelijke taak
S&B: (directie) Stad en Bouw (WWI)
S&B: (directie) Strategie en Beleid (VI)
S&M: (aanpak) Stad en Milieu
SCP: Sociaal-Cultureel Planbureau
S&Z: (programmadiirectie) Schoon en Zuinig
SER: Sociaal-Economische Raad
SEV: Stuurgroep Experimenten Volkshuisvesting
SEV III: Derde Structuurschema Elektriciteitsvoorziening
sg: secretaris-generaal
SNM: Stichting Natuur en Milieu
SSO: (En.) shared service organization = gemeenschappelijke dienstverleningsorganisatie
SRE: Samenwerkingsverband Regio Eindhoven
SVn: (stichting) Stimuleringsfonds Volkshuisvesting Nederlandse gemeenten
SWUNG: (wet) Samen werken aan Uitvoering Nieuw geluidbeleid
SZW: (ministerie van) Sociale Zaken en Werkgelegenheid
TCB: Technische commissie bodembescherming
TGN: toets gesproken Nederlands
TNO: (organisatie voor) Toegepast Natuurkundig Onderzoek

UNEP: United Nations Environment Programme =
VN-milieuprogramma

UvW: Unie van Waterschappen

UWV: Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen

V&V: Verkeer en Vervoer

VenW: (ministerie van) Verkeer en Waterstaat

VEWIN: Vereniging voor Waterbedrijven in Nederland

VI: VROM-inspectie

VIOD: Inlichtingen- en opsporingsdienst (VI)

VN: Verenigde Naties

VNG: Vereniging van Nederlandse Gemeenten

VNONCW: Vereniging van Nederlandse Ondernemers,
Ned. Christelijk Werkgeversverbond

VROM: (ministerie van) Volkshuisvesting, Ruimtelijke
Ordering en Milieu

VS: Verenigde Staten

VWS: (ministerie van) Volksgezondheid, Welzijn en Sport

WABO: Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht

Wi: Wet inburgering

WOZ: (wet) Waardering Onroerende Zaken

Wro: Wet ruimtelijke ordening

VTW: Vereniging van Toezichthouders in
Woningcorporaties

WNT: Wet normering uit publieke middelen gefinancierde
beloning topfunctionarissen

WOHV: Overlegwet huurders / verhuurders

WOPT: Wet openbaarmaking publiekgefinancierde
topinkomens

WWI: Wonen, Wijken en Integratie

ZBO: zelfstandig bestuursorgaan

Dit is een publicatie van: **Ministerie van VROM**
Rijnstraat 8 | 2515 XP Den Haag | www.rijksoverheid.nl